

Vrije Universiteit Brussel

De seksualiteitsbeleving van jonge tieners.

Een kwalitatief beschrijvende studie naar hun concrete seksueel handelen, denken en voelen.

Eindverhandeling tot licentiaat in de klinische psychologie

Student: Eva Maertens

Promotor: Prof. Dr. Telidja Klai

Organisatie: Sensoa

Academiejaar 2006-2007

WETENSCHAPSwinkel
Brussel

Samenvatting

In dit onderzoek wordt, door middel van semi-gestructureerde interviews, de seksualiteitsbeleving van jonge tieners (10 tot 14 jarigen) nagegaan. Onderzoek naar hun belevingswereld en ervaringen is immers nodig om een zinvol preventie- en begeleidingsaanbod uit te werken.

Uit de resultaten besluiten we dat ouders een belangrijke rol blijven vervullen in het leven van de jonge tiener, die naast de relatie met de ouders in toenemende mate ook veel belang hecht aan relaties met leeftijdsgenoten. Peerrelaties bieden de ideale context voor het oefenen met communicatieve en relationele vaardigheden. De eerste romantische relaties zijn gericht op sociale status verwerven en experimenteren met seksualiteit. Tegelijkertijd vormen jonge tieners zich allerlei attitudes omtrent seksualiteit, waarbij de ouderlijke invloed sterk aanwezig blijft.

Hoewel jonge tieners niet veel praten over seksualiteit, duiden ze de leeftijdsgenoten aan als belangrijkste gesprekspartners, met wie ze het vooral over de belevingsaspecten van seksualiteit hebben. Bij hun ouders winnen jonge tieners voornamelijk advies in rond meer technische aspecten. We kunnen besluiten dat jongeren op de hoogte zijn van algemene zaken, maar toch een tekort aan basiskennis en -vaardigheden hebben. Daarnaast is er ook vaak sprake van een kloof tussen verworven kennis en effectief gesteld gedrag. De pro-sociale, emotionele en communicatieve vaardigheden waarover jong adolescenten beschikken, zijn nog beperkt en dienen meer aandacht te krijgen binnen de seksuele en relationele vorming. Maar ook opvoedingsondersteuning, met informatie omtrent de psychoseksuele ontwikkeling van jonge tieners en concrete handvaten voor volwassenen, dient nog verder te worden uitgewerkt.

Voorwoord

De beleving van intimiteit, seksualiteit en relaties bij jonge tieners is niet eenvoudig te bestuderen. Onderzoek bij deze leeftijdsgroep stuit vaak op weerstand van ouders, leerkrachten en de maatschappij in het algemeen (de Graaf e.a., 2003). Er is dan ook sprake van een nog weinig ontgonnen terrein voor wat dit onderzoeksgebied betreft.

Het is daarom verheugend dat ik samenwerking met Sensoa en De Wetenschapswinkel en onder het promotorschap van prof. dr. Telidja Klai, de gelegenheid heb gekregen de verschillende facetten van de seksualiteitsbeleving van jonge tieners in kaart te brengen.

Ik heb veel deskundige hulp gehad bij het schrijven van dit proefschrift. Veel dank aan:

Mijn promotor Prof. Dr. Telidja Klai voor de vakkundige begeleiding, haar beschikbaarheid en ondersteuning.

Mevr. Katrien Vermeire (Sensoa Antwerpen) voor de literatuur, de raad bij de afname van de interviews, de verwerking van de bekomen gegevens en de verdere aangename én zeer betrokken begeleiding.

Mevr. Ils De Bal (Wetenschapswinkel Brussel) voor het coördineren van de samenwerking tussen mijn promotor, Sensoa, de Wetenschapswinkel en mezelf.

De directies en leerkrachten van de twee scholen, met name een basisschool in Vlaams-Brabant en een middenschool in Oost-Vlaanderen van het Vlaamse Gemeenschapsonderwijs, voor hun vertrouwen en hun bereidwillige medewerking.

Voor de 24 jongeren die ik heb mogen interviewen. Het was me een voorrecht met hen te mogen praten over dit toch wel niet vanzelfsprekende onderwerp. Ik bedank ze voor hun openheid en spontaniteit. De gesprekken waren ontzettend boeiend en leerrijk. Oprechte dank ook aan hun ouders voor het vertrouwen.

Mevr. Françoise Guillaume, mijn directrice en mijn lieve collega's van L'école Decroly te Ukkel. Dankzij hun begrip en talrijke vervangingen heb ik mijn opleiding kunnen combineren met een voltijdse taak in het onderwijs.

Astrid, Cary, Koen, Leen, Liesbeth, Linda, Lucie, Marleen, Michel en Papa voor de hulp bij het uittikken van de interviews en het nalezen van mijn script, hun commentaren, vriendschap en steun. Heel blij dat jullie er zijn, steeds opnieuw.

Michel Schynkel, mijn stagementor en mijn collega's in spe van het Sint-Blasius Ziekenhuis te Dendermonde voor hun onthaal, begrip en flexibiliteit gedurende mijn stageperiode.

Bijzondere dank aan mijn schoonouders en ouders: Monique, André, Papa en Linda mijn lieve echtgenoot Koen en Sarah, Hannah, Eliah en Lilah, mijn schatten van kinderen, die me de nodige rust geschonken hebben om aan dit proefschrift te werken. Dank ook voor jullie liefde en toewijding gedurende mijn ganse opleiding. Jullie zijn me erg genegen.

Opwijk, 5 augustus 2007

Eva Maertens

Inhoudstafel

Samenvatting	i
Voorwoord.....	ii
Inhoudstafel	iv
1 Inleiding	1
2 Theoretische uitgangspunten	2
2.1 Tieners en seksualiteit	2
2.1.1 Definiëren van begrippen	2
2.1.1.1 Tieners	2
2.1.1.2 Seksualiteit	2
2.1.2 Psychoseksuele ontwikkeling	3
2.1.2.1 Biologisch en seksueel rijpingsproces.....	3
2.1.2.2 Genderidentiteit en genderrol	3
2.1.2.3 Ontwikkeling van seksuele voorkeur	4
2.1.2.4 Psychosociale en emotionele ontwikkeling	4
2.1.2.5 Cognitieve ontwikkeling	5
2.1.2.6 Intimiteit & relatievaardigheid.....	5
2.1.2.7 Gedragmatige ontwikkeling	6
2.1.2.7.1 Seksuele carrière	6
2.1.2.7.2 Seksuele fantasieën en masturbatie.....	6
2.1.2.7.3 Intiem seksueel gedrag en coïtus	6
2.1.2.8 Seksualiteitsbeleving	6
2.1.2.8.1 Schuld- & schaamtegevoel.....	6
2.1.2.8.2 Beleving van lichamelijke veranderingen	6
2.1.2.8.3 Verliefdheid	7
2.1.2.8.4 Beleving van seks.....	7
2.1.2.9 Attitudes	7
2.1.2.9.1 Attitudes ten aanzien van geslachtsgemeenschap.....	7
2.1.2.9.2 Attitudes ten aanzien van het eigen seksuele relatiepatroon	7
2.1.2.9.3 Attitudes ten aanzien van holebiseksualiteit.....	8
2.1.2.9.4 Attitudes ten aanzien van condoomgebruik.....	8
2.1.2.10 Kennis	8
2.2 Relationele en seksuele vorming	8
2.2.1 Definitie.....	8
2.2.2 Doelstellingen.....	9
2.2.3 Tieners en hun infobronnen	9
2.2.3.1 Leeftijdsgenoten	10
2.2.3.2 Media	10
2.2.3.2.1 Informatie	10
2.2.3.2.2 Invloeden	10
2.2.3.3 School	11
2.2.3.4 Ouders	11
3 Onderzoeksmethodologie	12
3.1 Motivatie voor dit onderzoek.....	12
3.2 Doelstelling en onderzoeksvragen	12
3.3 Onderzoeksmethode.....	12
3.3.1 Onderzoekstype.....	12
3.3.2 Rekrutering	12
3.3.3 Steekproef	13
3.3.4 Onderzoeksinstrument.....	13

3.3.5	Data analyse	14
4	Onderzoeksresultaten	15
4.1	Relaties.....	15
4.1.1	Ouder-kind relatie	15
4.1.2	Relatie met siblings	16
4.1.3	Vriendschapsrelaties	16
4.1.4	Romantische relaties	17
4.1.5	Huwelijks- en of kinderwens	17
4.2	Seksualiteit	17
4.2.1	Seksuele voorkeur.....	17
4.2.2	Genderspecifiek/-aspecifiek gedrag	18
4.2.3	Zoenen, knuffelen en strelen	18
4.2.4	Seksuele fantasieën en masturbatie	19
4.2.5	Intiem seksueel gedrag.....	19
4.2.6	Coïtus.....	20
4.3	Verliefdheid	21
4.3.1	Gevoelens en gedrag	21
4.3.2	Communicatie.....	22
4.3.3	Verliefdheid bij anderen	22
4.4	Anticonceptie	23
4.4.1	Kennis	23
4.4.2	Attitude	24
4.4.3	Eigen gebruik en communicatie.....	25
4.5	Weerbaarheid	25
4.5.1	Weerbaarheid bij anderen	25
4.5.2	Eigen weerbaarheid	26
4.5.3	Eigen inlevingsvermogen.....	26
4.5.4	Kennis en communicatie	26
4.6	Holebiseksualiteit	27
4.6.1	Kennis en communicatie	27
4.6.2	Attitude en beleving	27
4.7	Lichaamsbeleving	28
4.7.1	constitutie, gewicht & lengte.....	28
4.7.2	Lichaamshygiëne	29
4.7.3	Beleving lichamelijke veranderingen	29
4.7.4	Kennis & Communicatie	30
5	Bespreking van de resultaten.....	31
5.1	Beleving.....	31
5.2	Attitude	31
5.3	Kennis	32
5.4	Gedrag	33
5.5	Vaardigheden	33
5.6	Communicatie.....	34
5.7	Leefwereld	35
5.8	Tekortkomingen.....	36
5.9	Aanbevelingen voor verdere preventie en seksuele vorming bij jongeren	36
5.10	Aanbevelingen voor verder onderzoek	37
6	Conclusies	38
	Referentielijst	
	Bijlagen	

1 Inleiding

In de kinder- en jeugdijaren wordt de basis gelegd voor het seksueel en relationeel functioneren in de volwassenheid. Helaas is het onderzoek naar de seksuele beleving en betekenisgeving van jonge tieners erg schaars en bestaan er nauwelijks gegevens over hun concrete seksueel handelen, denken en voelen (de Graaf e.a., 2006).

Bestaand onderzoek is gericht op seksueel gedrag en de leeftijd waarop dit voor het eerst plaatsvindt. Aspecten van beleving, attitude en kennis ontbreken veelal. Deze nadruk kan mogelijk verklaard worden door de maatschappelijke relevantie, waarbij het risicogedrag meer aandacht opeist dan de belevingsaspecten van seksualiteit (de Graaf e.a., 2003). Bovendien heeft seksuologisch onderzoek vaak af te rekenen met beperkingen en problemen, die onlosmakelijk verbonden zijn met het gegeven, dat seks een gevoelig en moeilijk bespreekbaar onderwerp is (Gijs e.a., 2004).

In het onderzoek naar seksualiteit bij kinderen zijn voornamelijk observationele en retrospectieve studies voorhanden. De observationele studies baseren zich op observatie van seksueel gedrag door de ouders (meestal moeders), waarbij de beperking ten aanzien van jonge tieners voor zich spreekt. De observator zal slechts verslag uitbrengen van overt seksueel gedrag, waarvan bij de doelgroep van dit onderzoek nog nauwelijks sprake is (de Graaf, 2003). In retrospectief onderzoek brengen respondenten verslag uit over hun vroegere ervaringen met seksualiteit, wat het risico op geheugenbias inhoudt (De Graaf en Rademakers, 2006). Daarom stellen de Graaf en Rademakers (2006) dat het interviewen van tieners een adequaat alternatief biedt. Deze methode kent volgens de onderzoekers niet de nadelen van de observationele en retrospectieve methode en biedt het voordeel dat de respondenten de eigen visie en beleving van seksualiteit vanuit het eigen perspectief kunnen weergeven.

Vooreerst schetsen we een theoretisch kader met bevindingen uit de literatuur omtrent seksualiteit bij jongeren, dat het uitgangspunt vormt van dit onderzoek. Het volgende hoofdstuk beschrijft de gebruikte onderzoeksmethode. Vervolgens worden onze bevindingen weergegeven. We trachten hierbij een antwoord te formuleren op de onderzoeksvraag wat er leeft bij jongeren op het vlak van seksualiteit (relaties, ontwikkeling van genderidentiteit en -rol, seksueel handelen, anticonceptie, weerbaarheid, halebiseksualiteit en lichamelijke), met wie ze communiceren over seksualiteit en wat hun behoeften zijn inzake communicatie, kennis en vaardigheden met betrekking tot seksualiteit.

In de resultatensectie vatten we de onderzoeksresultaten per thema samen en koppelen we de bevindingen terug aan de literatuur. Tot slot bespreken we de tekortkomingen van dit onderzoek en doen we enkele aanbevelingen voor verder onderzoek.

2 Theoretische uitgangspunten

Dit hoofdstuk bestaat uit twee delen. 'Tieners en seksualiteit' en 'Relationele en seksuele vorming'. Binnen elk deel trachten we eerst de relevante begrippen te definiëren en bespreken we vervolgens een aantal theoretische modellen en bevindingen rond tienerseksualiteit.

2.1 Tieners en seksualiteit

2.1.1 Definiëren van begrippen

2.1.1.1 Tieners

Met het concept 'tieners' verwijzen we naar de leeftijdsgroep van 10 tot 14 jarigen. Volgens De Wit e.a. (2004) behoort onze doelgroep tot de vroege adolescentie, de periode waarin de lichamelijke rijping, de psychoseksuele ontwikkeling en het proces van losmaking van de ouders op gang komen (De Wit, 2004; Haffner 1995).

Met betrekking tot deze leeftijdsgroep, vinden we in de literatuur ook het begrip puberteit terug. Hiermee wordt de periode bedoeld waarbij zich onder hormonale invloed grote lichamelijke veranderingen voltrekken. Deze periode wordt ingeluid met de groeisput, waarbij vanaf een jaar of tien jongens en meisjes zowel in lengte als in gewicht beginnen toe te nemen.

2.1.1.2 Seksualiteit

Bij seksualiteitsbeleving bij jonge tieners is het zinvol een brede definitie van seksualiteit als uitgangspunt te nemen, waarin alle aspecten van seksualiteit aan bod komen. Verscheiden auteurs (o.m. Bancroft, 2003) onderscheiden drie aspecten aan met betrekking tot seksualiteit, met name

- a) Seksuele differentiatie tot man of vrouw en de ontwikkeling van een genderidentiteit
- b) Seksuele responsiviteit en seksueel gedrag
- c) Het vermogen om intieme relaties aan te gaan

Rademakers (2000) omschrijft deze aspecten als geslachtelijkheid, lichamelijkheid en intimiteit.

a) Geslachtelijkheid maakt een man tot een man en een vrouw tot een vrouw, elk met hun eigen geaardheid. Tot geslachtelijkheid behoren biologische sekse, iemands genderidentiteit en iemands seksuele voorkeur.

b) Lichamelijkheid heeft te maken met seksuele responsiviteit en seksueel gedrag, met het genieten van je lichaam, met jezelf aanraken maar ook met aangeraakt worden en het ontwikkelen van een seksuele interactie met anderen.

c) Intimiteit gaat over de wens en het vermogen relaties met andere mensen aan te gaan. Het gaat over knuffelen, over verliefd zijn en verkering hebben, dit om je te kunnen hechten en je veilig te kunnen voelen bij iemand anders.

2.1.2 Psychoseksuele ontwikkeling

Omdat de seksuele ontwikkeling een onderdeel vormt van het gehele ontwikkelingsproces (Klaï e.a., 2000 in Klaï e.a., 2006) is het van belang de seksualiteit van jongeren te bespreken vanuit ontwikkelingspsychologisch perspectief.

2.1.2.1 Biologisch en seksueel rijpingsproces

De vroege adolescentie is een periode waarin de seksuele ontwikkeling op gang komt. Door de productie van geslachtshormonen start de puberteit, gekenmerkt door lichamelijke veranderingen die leiden tot het geslachtsrijp worden (De Graaf in De Wit, 2004).

Deze lichamelijke veranderingen uiten zich in een groeispuurt en in de ontwikkeling van de secundaire geslachtskenmerken. Bij meisjes zijn de eerste kenmerken het groeien van de borsten en de verschijning van pubishaar, dit rond de gemiddelde leeftijd van tien jaar en acht maanden. Er komt een typisch vrouwelijke onderhuidse vetverdeling met meer vet in de heupen en minder in de taille. Vervolgens verschijnt het okselhaar. Na de groeispuurt, doet de eerste menstruatie haar intrede, rond de gemiddelde leeftijd van dertien jaar en twee maanden. Bij jongens begint de puberteit later dan bij meisjes. Rond de gemiddelde leeftijd van 11 jaar en zes maanden worden de testes groter, de penis groter en dikker en verschijnt het eerste pubishaar. Vervolgens wordt de stem lager en verschijnt het okselhaar. Tot slot doen de spontane nachtelijke ejaculaties hun intrede. Deze kunnen ook optreden door masturbatie (Gijs e.a., 2004).

Deze lichamelijke veranderingen kunnen gepaard gaan met angst, onrust en schaamte (Verhofstadt-Denève, 1991). Zo blijkt dat adolescenten zich kritische of angstige vragen stellen bij hun veranderde uiterlijk (Verhofstadt-Denève, 1991).

2.1.2.2 Genderidentiteit en genderrol

Elsevier (2003) omschrijft 'genderidentiteit' als het meest basale gevoel man of vrouw te zijn, wat niet hoeft overeen te komen met het biologische geslacht. 'Genderrol' is het gedrag dat binnen een bepaalde cultuur van mannen of vrouwen wordt verwacht en als zodanig wordt betiteld.

Onderzoek (o.m. van Cohen-Kettenis, 1995 in Rademaekers, 2004) toont aan dat een aantal verschillen tussen jongens en meisjes in aanleg al bestaan en hormonaal bepaald worden. Sociale leertheorieën (o.m. Bandura, 1977) stellen dat een niet onbelangrijk aandeel van de overdracht van genderrollen gebeurt via imitatie van rolmodellen. Ouders blijken bijzonder potente modellen te zijn voor gendertypisch gedrag. De rollen die zij in het gezin opnemen, alsook hun attitudes en opvattingen, hebben een impact op de genderrolontwikkeling van hun kinderen.

Ook leeftijdsgenoten beïnvloeden elkaars genderrolgedrag (Carter, 1987). Ze fungeren als rolmodel enerzijds en verschaffen hun peers tal van gelegenheden voor genderspecifiek spel- en ander sociaal gedrag anderzijds. Kinderen hebben immers een voorkeur voor het spelen met leeftijdsgenoten van dezelfde sekse (Maccoby e.a., 1987 in Bukatko, 2001). Deze tendens duurt ten minste voort tot de vroege adolescentie. Hierdoor blijft het gamma aanvaardbare

gedragmogelijkheden beperkt tot die van hun speelkameraden van hetzelfde geslacht (Maccoby, 1990).

Voorafgaand aan de adolescentie kunnen hier al enkele verschillen tussen jongens en meisjes in het omgaan met seksualiteit worden waargenomen. De Graaf (2004) stelt dat onder invloed van hun competitieve spel, jongens eerder dominante en assertieve interactiestijlen ontwikkelen. Bovendien lopen jongens vaak te koop met alles wat ze weten op het gebied van seksualiteit (de Graaf, 2004). Jongens doen bovendien liever dingen dan te praten (De Wit e.a., 2004). Meisjes zijn daarentegen eerder gericht op relaties en het samen delen van intimiteit (Maccoby, 1990). De genderrol schrijft hen bovendien voor eerder terughoudend te zijn en dat jongens het initiatief nemen op vlak van seksualiteit (de Graaf in De Wit e.a., 2004).

Uit onderzoek blijkt dat meisjes het belangrijker vinden dan jongens dat seks plaatsvindt in de context van een relatie waarin het bij elkaar willen zijn, gevoelens voor de ander koesteren en de relatie willen behouden, voorop staat (Van Fulpen e.a., 2002; de Graaf e.a., 2005).

2.1.2.3 Ontwikkeling van seksuele voorkeur

Uit onderzoek (o.a. Kendler e.a., 2000) blijkt dat slechts weinig mensen een voorkeur ontwikkelt voor personen van dezelfde sekse (in De Graaf e.a., 2003). De 'Scholierenquête' (Pelleriaux e.a., 2003) bevestigt inderdaad dat het aandeel Vlaamse jongeren, uit de tweede en derde graad van het secundair onderwijs, dat zich homoseksueel noemt, 2.2% van de ondervraagde jongeren betreft.

Uit de 'de Scholierenquête' (Pelleriaux e.a., 2003) blijkt dat holebi's zich moeilijk durven 'outen', ondanks het feit dat deze studie rapporteert dat Vlaamse jongeren holebiseksualiteit aanvaarden. Minder dan de helft van de ondervraagde jongeren meent dat een holebi-lief thuis welkom zou zijn. Slechts hetzelfde aandeel jongeren zou hun vrienden inlichten dat ze homoseksueel of lesbisch zijn en één derde vreest een negatieve reactie op hun 'outing' vanwege de vrienden.(Pelleriaux e.a., 2003).

2.1.2.4 Psychosociale en emotionele ontwikkeling

We kunnen stellen dat door de snelle en ingrijpende veranderingen tijdens de tienerjaren, de jongere vaker intense emoties ervaren (Larson&Lampman-Petratis, 1989 in De Wit e.a., 2004).

Studies bevestigen inderdaad dat de adolescentie, zowel voor de jongeren als voor hun ouders een stressvolle periode kan zijn. Furman & Shaffer (2002) stellen dat de veranderingen in de relaties tussen jongeren en hun ouders zich niet specifiek uiten in een 'onthechting' dan wel in een wederzijdse transformatie en het hernegotiëren van de ouder-kind relatie (in Florsheim, 2003), wat tijdelijk kan leiden tot conflicten.

Tijdens de tienerjaren wordt het sociale netwerk van de jongere groter dan in de kinderjaren. Tieners spenderen veel tijd met hun leeftijdsgenoten zonder ouderlijk toezicht en hun peers worden hun belangrijkste referentiekader. Vriendschappen bieden de mogelijkheid om pro-sociale

en emotionele vaardigheden aan te leren en in praktijk te brengen. Leeftijdsgenoten bieden de context bij uitstek voor vroege romantische en seksuele ontmoetingen (O'Sullivan, 2006; De Wit e.a., 2004).

2.1.2.5 Cognitieve ontwikkeling

Piaget (1948) stelt dat de cognitieve ontwikkeling van kinderen stapsgewijs gebeurt, waarbij verschillende fasen elkaar opvolgen en geen enkel stadium overgeslagen wordt. De tieners bereiken het einde van de concreet-operationele periode (7-11 jaar) en blijken nu in staat tot concrete mentale denkoperaties, die echter nog beperkt blijven tot dingen die in zijn of haar omgeving direct waarneembaar zijn (Olthof in De Wit e.a., 2004).

In de daarop volgende fase, de formeel-operationele periode (11 jaar en ouder) komt het abstract-logisch denken tot ontwikkeling. De tiener kan nadenken over abstracte, hypothetische relaties. Tieners kunnen nu stilstaan bij abstracte begrippen als vrijheid en liefde. Ook zijn ze in staat tot zelfreflectie (Olthof in De Wit e.a., 2004) waarbij ze reflecteren over het eigen gedrag, de eigen emoties en het zelfbeeld. Deze nieuwe denkstructuur wordt echter nog niet optimaal toegepast. Elkind (1967) schrijft hen een bepaalde mate van cognitief egocentrisme toe, waarbij tieners nog niet voldoende het vermogen bezitten om het standpunt van een ander in te nemen. Deze denkfouten vertalen zich vaak in een imaginair publiek, waarbij tieners het gevoel hebben dat anderen hen in dezelfde mate observeren en beoordelen, als zij zichzelf beoordelen. Tevens blijkt dit cognitief egocentrisme uit een overwaardering van de eigen gevoelens en opvattingen. Deze denkfout kan ertoe leiden dat jongeren het gevoel hebben dat hen bepaalde dingen, zoals een seksueel overdraagbare aandoening of een ongewenste zwangerschap, nooit zullen overkomen (De Wit e.a., 2004).

2.1.2.6 Intimiteit & relatievaardigheid

De kwaliteit van de ouder-kind relatie is van groot belang voor de latere beleving van seksuele en emotionele relaties. Bowlby (1965) spreekt in dit verband over hechting. Fysisch contact vergemakkelijkt deze hechtingsband. Verscheiden auteurs (o.a. Goldberg e.a., 1995) menen dat een stabiele, veilige en bevredigende hechting een voorwaardelijke basis vormt voor een positieve emotionele hechting in de volwassenheid (DeLamater & Friedrich, 2002). Dat deze representaties ook vorm geven aan andere nauwe relaties, zoals vriendschap en romantische relaties werd door recent onderzoek bevestigd (Furman e.a., 2002).

Uit onderzoek blijkt dat de vaardigheden van jongeren om hun seksuele motivatie om te zetten in een interactie die voor beiden bevredigend is, vrij beperkt zijn, maar wel toenemen met de leeftijd en vooral met de ervaring (Straver e.a., 1998; de Graaf e.a., 2005).

Jongeren schatten hun assertiviteit als redelijk en hun empathisch vermogen als hoog in. Meisjes zien zichzelf als empathischer dan jongens, terwijl jongens hun assertiviteit bij seksuele contacten hoger inschatten dan meisjes (Van Fulpen e.a., 2002).

2.1.2.7 Gedragmatige ontwikkeling

2.1.2.7.1 Seksuele carrière

Seksuele ervaring wordt bij de meeste jongeren heel geleidelijk en stapsgewijs opgebouwd. Gemiddeld starten jongeren hun seksuele carrière rond de leeftijd van 12 jaar (Klaï, 2005). Rademakers (2000) zegt in dat verband dat één op vijf van de 10-12 jarigen verkering heeft gehad, hand in hand zullen lopen, zoenen, of dicht bij elkaar staan. Verschillende auteurs (o.a. Straver e.a., 1998; Burack, 1999; de Graaf e.a., 2004) rapporteren dat meisjes wat later beginnen aan hun seksuele carrière, maar dat ze rond hun zestiende de jongens hebben ingehaald. Van Hove e.a. (1995) schrijven dit verschil mogelijks toe aan een overrapportage door jongens.

2.1.2.7.2 Seksuele fantasieën en masturbatie

Vaak voor jongeren met anderen gaan experimenteren, zijn ze in verbeelding en via zelfbevrediging met seksualiteit bezig. Uit onderzoek blijkt dat jongens eerder beginnen met masturberen dan meisjes en het ook vaker doen (Brugman e.a., 1995) en dat één derde van de 12 tot 15 jarigen ervaring heeft met masturbatie (de Graaf e.a., 2005).

2.1.2.7.3 Intiem seksueel gedrag en coïtus

Geslachtsgemeenschap blijkt het hoogtepunt van een opeenvolging van een toenemend aantal ervaringen met kussen, strelen, vingeren en aftrekken en eventueel orale en anale seks (Brugman e.a., 1995; Friedrich e.a. 2005).

In Vlaanderen bedraagt de gemiddelde leeftijd van de eerste geslachtsgemeenschap 15,5 jaar, maar zijn het vooral jongens die op zeer jonge leeftijd hun eerste geslachtsgemeenschap hebben (Maes e.a., 2000). Het merendeel van deze jongeren die geslachtsgemeenschap hadden, gebruikte een condoom.

2.1.2.8 Seksualiteitsbeleving

2.1.2.8.1 Schuld- & schaamtegevoel

Meisjes ervaren meer schuld- en schaamtegevoelens rondom seksualiteit dan jongens. Met betrekking tot masturbatie worden de meeste schuldgevoelens gerapporteerd, ook bij jongens (De Graaf e.a., 2005).

2.1.2.8.2 Beleving van lichamelijke veranderingen

De Graaf en Rademakers (2003) stellen dat het voor jongeren belangrijk is hoe ze er uitzien. Uit onderzoek komt bij meisjes voornamelijk de preoccupatie met slank en niet te gespierd zijn naar

voren. Jongens daarentegen willen graag slank én gespierd zijn (Grogan, 1999 in de Graaf en Rademakers, 2003).

2.1.2.8.3 Verliefdheid

Uit onderzoek, dat werd uitgevoerd met jonge Nederlandse kinderen, blijkt dat alle kinderen het gevoel van verliefdheid kunnen omschrijven, dat ze bijna allemaal graag knuffelen en in staat zijn een lekker of spannend plekje op hun lichaam aan te wijzen (Rademakers, 2003).

2.1.2.8.4 Beleving van seks

Het allerbelangrijkste motief om te vrijen is het verlangen dicht bij elkaar te zijn. Jongens getuigen van een sterkere preoccupatie met seksualiteit dan meisjes en waarderen vooral de lichaamsgerichte aspecten van seks. Meisjes waarderen daarentegen vooral de relatiegerichte aspecten van seksualiteit (Brugman e.a., 1995).

2.1.2.9 Attitudes

De Graaf en Rademakers (2003) stellen dat attitudes ten aanzien van seksualiteit vrijwel niet onderzocht zijn bij kinderen tot 12 jaar. Wanneer bij jongeren van 12 jaar en ouder naar attitudes wordt gevraagd, wordt voornamelijk onderzocht op welke leeftijd de respondenten vinden dat twee mensen met elkaar geslachtsgemeenschap mogen hebben (de Graaf en Rademakers, 2003).

2.1.2.9.1 Attitudes ten aanzien van geslachtsgemeenschap

Klaï (2005) stelt in dit verband dat jongeren een voorkeur hebben voor traditionele waarden en normen. De meeste jongeren uit het scholierenonderzoek van 1995 in Nederland vinden het hebben van trouwplannen of het hebben van een vaste verking een voldoende reden om geslachtsgemeenschap te hebben. Ook wanneer beide partners veel voor elkaar voelen is het voor driekwart van de respondenten acceptabel dat er gemeenschap is (Brugman e.a., 1995).

2.1.2.9.2 Attitudes ten aanzien van het eigen seksuele relatiepatroon

Van der Vliet (1990) omschrijft het seksuele relatiepatroon van jongeren als 'korte trouw' of seriële monogamie. Deze begrippen worden gedefinieerd als het voor een onbepaalde periode aangaan van een intieme relatie met iemand voor wie men sterke gevoelens koestert. Uit de literatuur blijkt inderdaad dat jongeren eerder korte, maar monogame relaties aangaan (Brugman e.a., 1995; Carver e.a. in Florsheim, 2003).

2.1.2.9.3 Attitudes ten aanzien van holebiseksualiteit

De Vlaamse jongeren uit de 'de Scholierenquête' (Pelleriaux e.a., 2003) hebben een positieve attitude ten aanzien van holebiseksualiteit, maar jongens zijn restrictiever dan meisjes. Het merendeel van de ondervraagden heeft er geen probleem mee om vriendschap te sluiten met holebi's. Slechts een zeer klein deel vindt dat ze niet mogen trouwen en bijna de helft staat positief tegenover het feit dat holebi's kinderen zouden grootbrengen.

2.1.2.9.4 Attitudes ten aanzien van condoomgebruik

Van Hove e.a. (1995) stellen dat jongeren in het algemeen positief staan tegenover condoomgebruik. Meer dan 90% van de jongeren uit hun onderzoek vindt dat condoomgebruik getuigt van verantwoordelijkheidszin. Andere auteurs geven te kennen dat de attitude ten aanzien van consequent condoomgebruik voornamelijk bepaald wordt door de mate waarin iemand negatieve gevolgen voor de kwaliteit van de seks ervaart (De Graaf e.a., 2005).

2.1.2.10 Kennis

Bij kinderen tot 12 jaar wordt voornamelijk kennis omtrent genderverschillen, geslachtsorganen en voortplanting onderzocht. Het merendeel van de 11 jarigen geeft blijk van enige bekendheid met het feit dat mannen en vrouwen geslachtsgemeenschap met elkaar hebben (de Graaf & Rademakers, 2003).

Bij jongeren vanaf 12 jaar wordt eerder gepeild naar kennis over seksueel overdraagbare aandoeningen en anticonceptie. Nederlandse scholieren blijken slecht geïnformeerd over seksueel overdraagbare aandoeningen. Wel weten de meeste jongeren dat je een soa kan voorkomen door een condoom te gebruiken (Brugman e.a., 1995). Meer recent onderzoek toont aan dat de kennis toeneemt met de leeftijd (de Graaf e.a., 2005).

2.2 Relationale en seksuele vorming

2.2.1 Definitie

De Rutgers Nisso Groep stelt dat seksuele en relationele vorming erop gericht is jongere te ondersteunen bij de ontwikkeling tot een persoon die respect heeft voor zichzelf en anderen, zich bewust is van eigen en andermans waarden, normen en mogelijkheden en die gefundeerde beslissingen kan nemen op het gebied van seksualiteit. De auteurs benadrukken dat seksuele vorming zowel het geven van informatie als het bespreekbaar maken en het verhelderen van waarden en normen inhoudt. Daarnaast omvat relationele vorming het aanleren van vaardigheden om over seks te kunnen communiceren, rekeninghoudend met de eigen grenzen, gevoelens, opvattingen, normen en waarden en die van anderen (www.seksuelevorming.nl).

2.2.2 Doelstellingen

Een eerste belangrijke doelstelling van de seksuele vorming is het bieden van ondersteuning bij de seksuele ontwikkeling van jongeren. In dat verband denken we aan de ontwikkeling van geslachtelijkheid (de biologische sekse, genderidentiteit en seksuele oriëntatie), het ontwikkelen van een eigen lichamelijkeheid, van een seksuele interactie met anderen en de ontwikkeling van intimiteit en relatievaardigheid.

Een tweede belangrijk doel is de jongere vertrouwd te maken met de seksuele waarden en normen. Het is echter moeilijk een algemeen geldend kader van heersende waarden en normen te schetsen. De seksuele moraal van de ouders verschilt immers van die van hun kinderen, maar ook intra-individuele, culturele, klasse-, gender-, religieuze en filosofische verschillen zorgen ervoor dat de seksuele cultuur een dynamisch gegeven is (Frans, 1999).

2.2.3 Tieners en hun infobronnen

Recent onderzoek naar de intergenerationele communicatie over seksualiteit in Vlaanderen biedt een overzicht van de informatiebronnen van jongeren (Klaï, 2005).

1. vrienden (95.6%)
2. klasgenoten (91.7%)
3. de media (89.6%)
4. "al doende leren" (85.9%) & de les biologie (85.9%).
5. de film (85.8%).
6. moeder (84.2%).
7. Tijdschriften & boeken (75.3%)
8. van een leerkracht (63.5%)
9. vader (57.8%)
10. 'siblings' (broers en zussen) (53.1%)
11. het internet (22.9%).
12. speciale telefoonlijnen (3.1%)
13. de informatiecentra (6.5%)

Van Hove (1995) stelt dat de volgorde van belangrijkheid van de verschillende informatiekanalen verschilt naargelang de aard van de voorlichting. Een overzicht van de verschillende informanten en de informatie die ze verschaffen, staat samengevat in onderstaande tabel.

	Belangrijk	Minder belangrijk	Minst belangrijk
Voorlichting rond traditionele thema's (voortplanting, hygiëne)	School	Ouders	Media
Praktische voorlichting i.v.m. voorbehoedmiddelen	Deskundigen	Peers & Media	School
Informatievragen soa/Aids	Media	School & Deskundigen	Peers & Ouders
Seksualiteitsvragen/-beleving	Media & Peers	School	Ouders

Van Hove e.a. 1995. Uit Feiten & Cijfers Relatieve en Seksuele vorming, Sensoa

2.2.3.1 Leeftijdsgenoten

Verscheidene auteurs stellen dat jongeren vooral hun leeftijdsgenoten aanduiden als hun belangrijkste informanten (o.m. van Hove e.a., 1995, De Graaf e.a., 2005; Klai, 2005). Ze hebben het hierbij vooral over de verschillende belevingsaspecten van seksualiteit, zoals verliefdheid en relaties, wensen en grenzen. Meisjes praten met vriendinnen vaker over verliefdheid en relaties, grenzen en anticonceptie dan jongens. Jongens praten met vrienden vaker over wat ze willen op seksueel gebied dan meisjes (De Graaf e.a., 2005).

2.2.3.2 Media

2.2.3.2.1 Informatie

Onderzoek toont aan dat jongeren veel van hun informatie halen uit de media (De Graaf e.a., 2005; Klai, 2005). Verscheidene auteurs (o.m. Klai, 2005; Van der Doef e.a., 2005) pleiten er bijgevolg voor de media uit te bouwen tot een volwaardig informatiekanaal voor jongeren, met toegankelijke, educatieve en jongerenvriendelijke zenders, programma's, websites en magazines.

De Graaf e.a. (2005) concluderen wel dat de jongste leeftijdsgroep van hun onderzoek, met name de 12 tot 14 jarigen, relatief weinig via de media in contact komt met zowel informatieve als seksuele uitingen.

2.2.3.2.2 Invloeden

Inhoudsanalyses tonen aan dat seksueel georiënteerde boodschappen frequent voorkomen in televisieprogramma's; soms visueel manifest, maar vooral verwerkt in verhaallijnen en dialogen (Eggermont, 2006).

Verscheidene auteurs (o.m. Collins e.a., 2004; Ward & Friedman, 2006; Eggermont, 2006) hebben een oorzakelijk verband aangetoond tussen het zien van seks op televisie en het vroegtijdig vertonen van seksueel gedrag.

Van der Doef en Vermeer (2005) stellen dat de beelden waarmee jongeren in de media overspoeld worden, vaak stereotiep en onrealistisch zijn. Vrouwen worden vaak als lustobject voorgesteld en

worden dan door mannen voornamelijk omwille van hun uiterlijk gewaardeerd (Aubrey, 2004). Onderzoek heeft al aangetoond dat het alomtegenwoordige ideale slanke vrouwelijke vrouwenlichaam in de media een negatieve impact heeft op het zelfbeeld van meisjes en vrouwen. Recent onderzoek toont bovendien aan dat mannen die meermaals reclamespots met slanke en mooie vrouwen bekijken meer belang gaan hechten aan deze uiterlijke kenmerken bij het beoordelen van vrouwen (Hargreaves & Tiggemann, 2003).

2.2.3.3 School

Hoewel jongeren hun peers als hun voornaamste informatiekanal aangeven, beschouwen ze (zoals al eerder gesteld) hun leeftijdsgenoten echter niet als experts. Ten aanzien van traditionele voorlichting over voortplanting, anticonceptie en informatie over aids en soa blijkt de school een belangrijk kanaal voor informatieoverdracht (Van Hove e.a., 1995; de Graaf e.a., 2005).

In het onderwijs in Vlaanderen en Nederland wordt sinds de seksuele revolutie van de jaren '60 en de dreigende ontwikkeling van een aids-epidemie in de jaren '80 steeds meer aandacht besteed aan seksuele voorlichting. (in Gijs e.a., 2004). Hoewel relationele vorming nog geen deel uitmaakt van het verplichte leerstofpakket in de Vlaamse Gemeenschap, heeft onderzoek aangetoond dat drie op vier Vlaamse scholen al seksuele en relationele vorming organiseren, dit meestal als één enkel onderdeel in de les biologie. Vaak blijkt de aanpak niet voldoende geïntegreerd (Vermeire, 2005).

2.2.3.4 Ouders

Ouders vinden het niet vanzelfsprekend om hun kinderen te ondersteunen in hun seksuele en relationele ontwikkeling (Klai, 2005). De meeste Vlaamse ouders zijn opgegroeid in een omgeving waar seksualiteit taboe was. Ze willen het graag anders doen, maar voor sommigen vormt de eigen opvoeding een belemmering. In het begeleiden van hun kinderen in hun relationele en seksuele ontwikkeling streven ze naar een open communicatie en een open, positieve omgang met lichamelijkheid en intimiteit, maar missen daarbij vaak een rolmodel en de nodige communicatievaardigheden (Vermeire, 2005).

Wanneer jongens en meisjes een open en intieme relatie met hun ouders hebben, dan worden de ouders als geprefereerde gesprekspartner gerapporteerd, terwijl dat minder het geval is wanneer jongeren de relatie met hun ouders niet in die kwaliteiten beschrijven. Ondanks een open en warm gezinsklimaat, ervaren jongeren seksualiteit als te intiem om met hun ouders te bespreken. Jongeren wensen voornamelijk informatie te ontvangen (Klai & Vermeire, 2006).

Meisjes praten meer dan jongens over seksualiteit, zowel met ouders als vrienden (De Graaf e.a., 2005). Ze geven bovendien aan, vergeleken met de jongens, meer informatie van hun moeder te ontvangen, terwijl jongens rapporteren meer informatie van hun vader te krijgen, in vergelijking met meisjes (Van Fulpen e.a., 2002). In de jongste leeftijdsgroep (12 tot 14 jarigen) wordt met ouders en vrienden het minst over seks gepraat (De Graaf e.a., 2005).

3 Onderzoeksmethodologie

3.1 Motivatie voor dit onderzoek

Jongeren beginnen op zeer jonge leeftijd te experimenteren met seks (Maes e.a., 2000). Wat de kennis van tieners aangaande seksualiteit betreft, stellen we vooral bij jonge tieners vast dat zij wel op de hoogte zijn van algemene zaken, maar dat zij nog steeds een tekort hebben aan basiskennis en -vaardigheden. Jonge tieners vormen een kwetsbare groep en dit vanuit verschillende oogpunten. Onderzoek naar hun belevingswereld en ervaringen is nodig om een zinvol preventie- en begeleidingsaanbod uit te werken. (naar Sensoa, 2006)

3.2 Doelstelling en onderzoeksvragen

Het doel van dit onderzoek is meer zicht te krijgen op de seksuele beleving bij tieners en daaraan gekoppeld de specifieke noden en behoeften van deze leeftijdsgroep inzake informatie- en hulpverstrekking.

De onderzoeksvragen zijn:

- Wat leeft er bij jongeren op het vlak van seksualiteit (beleving, attitude, gedrag, vaardigheden, en kennis)?
- Met wie communiceren ze over seksualiteit?
- Wat zijn hun behoeften inzake communicatie, kennis, vaardigheden... omtrent seksualiteit?

3.3 Onderzoeksmethode

3.3.1 Onderzoekstype

Onderzoek naar seksualiteitsbeleving bij jonge tieners is schaars. Daarom is dit onderzoek essentieel kwalitatief van aard. Aan de hand van diepte-interviews tracht de onderzoeker kennis, attitudes, vaardigheden, gedrag, beleving, leefwereld van jongeren omtrent seksualiteit in kaart te brengen.

3.3.2 Rekrutering

In oktober 2006 werden aan aantal Vlaamse basis-en middenscholen aangeschreven van het Gemeenschapsonderwijs (bijlage 4 & 5). Na telefonisch contact werden 4 klassen geselecteerd door de directies. Vervolgens werden de leerlingen via een brief, gericht aan de ouders, uitgenodigd om deel te nemen aan het onderzoek (bijlage 6).

3.3.3 Steekproef

Het betreft een niet gerichte selecte toevallige steekproef van beschikbare en bereidwillige vrouwelijke en/of mannelijke jongeren uit de laatste graad basisonderwijs en eerste graad ASO (Algemeen secundair onderwijs). Na bevraging van 23 jonge tieners van 10 tot 14 jaar (bijlage 1), waarvan 10 jongens en 13 meisjes, bereikten we saturatie.

In deze studie zullen we de begrippen tieners, jongeren, jeugdigen en jong adolescenten als synoniemen door elkaar gebruiken, waarmee we doelen op onze onderzoekspopulatie van 10 tot 14 jarigen

3.3.4 Onderzoeksinstrument

Gezien het verkennend karakter van dit onderzoek, opteerden we voor het semi-gestructureerd diepte-interview als onderzoeksinstrument. De te bespreken topics werden in een topiclijst, gekozen op basis van de literatuur, vastgelegd en dienden als leidraad voor het interview.

Per topic werd voor een aan de leeftijd aangepaste methodiek gekozen, om op deze wijze de verschillende thema's bespreekbaar te stellen. Er werd hierbij geopteerd voor tastbaar, concreet en/of visueel aantrekkelijk materiaal (bijlage 2).

Acht verschillende thema's werden via vier methodieken geïntroduceerd:

- Voor de thema's relaties, verliefdheid, halebiseksualiteit, genderrol en -identiteit en lichaamsbeleving, werd gebruik gemaakt van collages van prenten en foto's, op basis waarvan de respondent zijn verhaal naar eigen aanvoelen kan doen. Op de prent rond intieme plekjes kon de respondent zich ook beperken tot het enkel aanduiden van de lichaamsdelen, zonder ze specifiek te moeten benoemen.
- Voor het thema weerbaarheid werd een kort stripverhaal samengesteld over een man die toenadering zoekt tot een jonge vrouw. De jonge vrouw dient hierbij te reageren op ongewenste intimiteiten. Aan de respondenten werd gevraagd om een vervolg te verzinnen op het verhaal.
- Voor het thema anticonceptie werd aan de geïnterviewden een condoom en een pilstrip voorgelegd. Aan de respondenten werd gevraagd te vertellen over wat ze zagen.
- Voor het thema seksualiteit tenslotte werd aan de tieners gevraagd om met een dobbelsteen te gooien. De uitkomst van deze worp konden verschillende vormen van seksueel gedrag zijn, gaande van masturbatie, hand in hand lopen, zoenen tot strelen en coïtus.

Opzet van deze werkwijze was dat er ruimte voor dialoog zou ontstaan, waarbinnen tieners zelf een bepaalde inhoud zouden aanbrengen en dit zouden doen gebruik makend van de woordenschat eigen aan hen. Hierop kon dan worden doorgevraagd, vaak op hypothetische wijze met 'stel dat...' vragen. Op deze wijze werd vermeden dat de onderzoeker zelf de topics zou introduceren met een woordenschat, mogelijks verschillend van die van jonge tieners. Eveneens

werd vermeden dat de onderzoeker suggestief zou zijn of sociaal wenselijke antwoorden zou bevorderen. .

Alvorens deze methodieken bij de jongere te introduceren , werd er voldoende tijd uitgetrokken om tot een gesprek te komen, waarin de respondent wat over zichzelf kon vertellen. Op die manier werd getracht een voldoende veilige omgeving te creëren om het praten over persoonlijke en intieme aangelegenheden te faciliteren.

3.3.5 Data analyse

De interviews werden afgenomen in een speciaal daartoe vrijgemaakt lokaal op school, zodat de gesprekken ongestoord konden verlopen. De gesprekken duurden gemiddeld een uur per tiener en werden digitaal opgenomen. Het gebruik van het opnametoestel en de anonieme verwerking van de gegevens werden bij de aanvang van elk gesprek toegelicht en gegarandeerd.

De bekomen gegevens werden via kwantitatieve data-analyse, zoals beschreven door Baarda e.a.(2005), verwerkt. Alle opnames werden vervolgens volledig en letterlijk uitgetikt in Word. Uit deze interviews werd daarna alles geschrapt wat niet relevant was voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen. Vervolgens werd de tekst opgedeeld in fragmenten per topic en van een label voorzien. Daarna werden alle fragmenten met hetzelfde label geordend. Tot slot werden de per label geordende fragmenten onderverdeeld per thema in functie van de onderzoeksvraag. Dit gebeurde handmatig, gebruik makend van Excell. Ter redactie werden de belevingen van de respondenten per thema samengevat en geïllustreerd met citaten uit de interviews.

4 Onderzoeksresultaten

4.1 Relaties

In dit deel gaan we na hoe tieners relaties met ouders, broers en zussen, en vrienden beleven, hoe ze relaties aanknopen, welk gedrag ze binnen deze contacten stellen en welke hun wensen zijn op het vlak van relaties.

4.1.1 Ouder-kind relatie

Voor de meeste respondenten is de relatie met hun ouders erg belangrijk. Jong adolescenten ervaren gehechtheid, liefde en zorgende steun van hun ouders en hebben het gevoel bij hen terecht te kunnen. Ze zijn hun belangrijkste referentiekader. We kunnen vermoeden dat ouders jonge tieners nog in de meeste behoeften voorzien en van daaruit nog sterk aanwezig zijn.

'Mijn mama is heel erg belangrijk voor me, echt waar. Het allerbelangrijkste van iedereen.' (M5)

Bijna alle respondenten geven aan dat, hoewel dit minder gebeurt dan vroeger, ze lichamenlijk contact met hun ouders nog steeds erg waarderen. Het geeft hen het gevoel van graag gezien te worden en jongeren menen op hun beurt op deze wijze te kunnen tonen aan moeder of vader dat ze van hen houden. Dit contact vertaalt zich vooral in knuffelen.

'Ik knuffel mijn ouders graag want dat geeft zo een gevoel dat ze van me houden.' (M3)

Zoentjes geven of krijgen wordt door sommige jongens minder gewaardeerd en wordt beschreven als een gedrag dat eerder bij een jongere leeftijd past. .

Wel bestaat er een verschil in fysisch contact met moeder of vader. Met moeder wordt er vaak geknuffeld en gezoend. Meisjes knuffelen ook met vader maar jongens geven vooral aan te stoeien, spelen of vechten met vader waarbij er wel lichamenlijk contact is en gewaardeerd wordt, maar niet op de voorgrond staat.

De respondenten wiens ouders een nieuwe partner hebben geven aan niet met hun stiefvader of stiefmoeder te willen knuffelen, tenzij het contact met de natuurlijke ouder volledig verbroken werd.

Jong adolescenten praten met hun ouders over verliefdheid en seksualiteit. Dit wordt besproken in paragrafen 4.2.6, 4.3.2 en 4.5.4., waarbij praten over belevingsaspecten achterwege blijft. Soms ontbreekt het tieners aan vertrouwen om met hun ouders te praten.

'(...) mijn mama kan nooit zwijgen, dat vind ik lastig. Ze vertelt altijd alles verder aan haar vriendinnen.' (J10)

Jonge tieners zijn loyaal ten aanzien van hun ouders. Regels worden begrepen, gerespecteerd en nageleefd. Jongeren zijn nog weinig kritisch ten aanzien van hun moeder en vader en de eigen mening houdt nog sterk verband met die van de ouders.

4.1.2 Relatie met siblings

Het belang dat aan de relatie met siblings gehecht wordt, is erg uiteenlopend. Sommige respondenten geven aan dat ze erg gesteld zijn op broers of zussen, anderen minder of niet. Ook niet alle respondenten die het lichamelijke contact met ouders waarderen, knuffelen met broer of zus. Wanneer er wel geknuffeld wordt, is dit veeleer met jongere broers of zussen. Tieners doen dit eerder vanuit een eigen keuze, vanuit een liefhebbende rol van grote zus of broer. Het zelf ondergaan en geknuffeld worden door oudere broers of zussen, ligt gevoeliger.

Oudere Siblings worden soms wel in vertrouwen genomen of informeren hun jongere broer of zus omtrent seksualiteit. Jongeren geven ook te kennen dat ze bij hun broer of zus zouden aankloppen, mochten ze geld of hulp nodig hebben bij de aankoop van anticonceptiva.

Desondanks blijken siblings niet de personen aan wie tieners zich blootgeven, ook niet letterlijk. Ze appreciëren het niet wanneer broers of zussen de badkamer binnenkomen.

4.1.3 Vriendschapsrelaties

Vrienden hebben een belangrijke plaats in het leven van jonge tieners. De meeste respondenten doen in hun vrije tijd graag dingen met hun vrienden en geven bovenal aan steun en begrip te vinden bij hen.

'Vrienden zijn mensen die je altijd kunnen helpen en met wie je goed kan praten' (M8)

Vrienden ontmoeten elkaar op school, na schooltijd en in het weekend. Ze communiceren via gsm, (waarmee ze voornamelijk sms'en), of chatten met elkaar via het internet. Ze hebben het dan over alledaagse dingen, over anderen, over verliefdheid, over huiswerk of ze spreken op deze manier met elkaar af. Tieners praten ook graag met elkaar en hebben het dan vooral over aangelegenheden die ze met hun ouders niet of moeilijk bespreken.

'(...) Ik zou het eerst bespreken met een vriendin, dan met mama.'(M3)

Respondenten hebben een voorkeur voor het samen doorbrengen van vrije tijd met leeftijdsgenoten van hetzelfde geslacht. Oudere respondenten geven echter aan ook af te spreken met vrienden van de andere sekse.

Jongens geven te kennen dat ze vooral graag dingen doen met hun vrienden. Meisjes praten graag met elkaar, willen dingen met elkaar delen, en verlangen hiernaar ook in hun relatie tot jongens. Wat seksualiteit betreft, willen ze elkaar te woord staan en informatie bieden.

'Ik heb een vriendin en die is 14 jaar en ik heb ook vriendinnen van 15 jaar op MSN en die zijn meer volwassen dan ik en soms vraag ik het hen.' (M7)

Wanneer jongens het met elkaar over seksualiteit hebben, zullen ze dit veeleer op een ludieke manier doen. Ze scheppen ook graag op over hun seksuele ervaringen.

Waarover jongeren met elkaar praten wordt verder beschreven in § 4.3.2.

4.1.4 Romantische relaties

Tieners hebben vooral contacten met peers van hetzelfde geslacht, maar zetten reeds af en toe een stap in de richting van een romantische relatie. Sommige tieners zijn vrij rechtstreeks en vragen het zonder omwegen aan met hun potentiële lief. Voor jongens betreft dit vaak een meisje dat ze op dat moment nog niet echt kennen.

'Ik vraag eerst of ze met me wil en als ze niet wil kan ik een ander pakken.' (J1)

Anderen zijn minder direct, tonen hun verliefdheid met non-verbaal gedrag of trachten hun geliefde via een boodschapper te bereiken, die in hun plaats de eerste contacten legt. Hun relatie krijgt geleidelijk aan vorm.

'Afhankelijk van wie het is zal ik dat misschien wel tonen, of een vriendin op hem afsturen of een bericht sturen of zo, maar eerst wil ik er toch heel goede vrienden mee worden. Eerst vragen vanwaar hij komt, hoe hij heet. Eerst een beetje uitvragen en zien of hij niet te ver woont, daar let ik allemaal wel op.' (M3)

De meeste geïnterviewden hebben reeds een lief gehad en vinden dit leuk, maar hechten duidelijk meer belang aan hun vriendschapsrelaties en de relatie met hun ouders. Het hebben van een lief levert hen aanzien op van leeftijdsgenoten. Binnen deze eerste verliefdheden zullen jonge tieners vooral trachten naar het opdoen van seksuele ervaringen.

'(...) dat je daarmee mag stoefen dat je dat al eens gedaan hebt, dan voel je je groter.' (J4)

4.1.5 Huwelijks- en of kindervens

Respondenten willen zelf graag kinderen hebben en ook graag trouwen of samenwonen met hun toekomstige partner. De respondenten die expliciet aangeven niet wensen te trouwen, zijn kinderen van ongehuwde of gescheiden ouders. We vermoeden hierbij dat ze schrik hebben voor een echtscheiding. Los van deze problematiek wensen deze tieners later wel zelf ouder te worden.

'Mijn ouders zijn gescheiden. Ik wil niet dat dit bij mij gebeurt, mocht ik trouwen. Ik wil waarschijnlijk wel samenwonen met iemand en misschien kinderen hebben.' (M5)

4.2 Seksualiteit

In dit deel gaan we na welke de seksuele voorkeur is van de bevroegde tieners en we bekijken hoe de rollen die ouders opnemen binnen het gezin een impact hebben op de genderontwikkeling van hun kinderen. We gaan bovendien na welk seksueel gedrag jonge tieners stellen, hoe ze dit beleven, wat ze weten en met wie ze hierover praten.

4.2.1 Seksuele voorkeur

Alle respondenten voelen zich heteroseksueel. Enkele respondenten sluiten echter niet uit dat hun geaardheid kan veranderen.

'Ik vind dat nu raar, maar denk toch dat het zou kunnen. Ik zou dat ook erg vinden, maar als het zo is dan is het zo.' (M2)

Geen enkele ondervraagde tiener rapporteert ooit seksuele contacten te hebben gehad met iemand van hetzelfde geslacht.

4.2.2 Genderspecifiek/-aspectief gedrag

Jongeren wiens ouders gendertypisch gedrag vertonen binnen het huidige gezin geven aan later zelf ook genderspecifieke huishoudelijke rollen te zullen opnemen. Jongeren zijn zich niet bewust van dit wederkerende patroon en zijn het in het algemeen eens met hoe het er thuis aan toe gaat.

'Als mijn vrouw zwanger is wil ik haar helpen, daarna niet zoveel meer. Ik vind dat een vrouw die dingen zoals koken moet doen. Auto's wassen is meer een mannenzaak, dat doet mijn papa. Hij zorgt ook voor de buitenkant van het huis.' (J2)

Jongeren die nu reeds genderatypische taken opnemen, of jongeren wiens ouders dit doen, staan open voor een minder traditionele rolverdeling.

'Ik zou misschien ook klusjes doen en mijn vriend laten wassen strijken, maar wel afwisselend. Dat we een goede regeling vinden en geen ruzie maken.' (M6)

4.2.3 Zoenen, knuffelen en strelen

Jongeren ervaren fysieke nabijheid als erg positief en worden graag aangeraakt of geknuffeld door iemand van het andere geslacht. Op de kaak en de mond kussen alsook tongzoenen behoren tot het gedragsrepertorium van jonge tieners. Dicht bij de andere zijn, is spannend en geeft bovendien het gevoel graag gezien te worden.

'Toen ik de 2de keer bij mijn lief was, zaten we samen dicht bij elkaar in de zetel en dat vond ik heel leuk. Ik heb graag dat hij me aanraakt, maar niet alles in een keer. Ik geniet er zelf van wanneer hij me aanraakt, maar het geeft me ook het gevoel dat hij me graag ziet.' (M10)

Respondenten rapporteren niet dat aanrakingen en zoenen een lichamenlijk gevoel van opwinding teweegbrengt of dat er een specifiek gevoel of verlangen aan voorafgaat. We kunnen veronderstellen dat jonge tieners willen experimenteren met dit gedrag.

'(...)' het doet niks met mijn lichaam, (...) niet zoals bij het masturberen.' (J4)

'tongzoenen, in het begin is dat wel raar, maar na een tijdje is dat welleuk.' (M10)

Sommige tieners die nog nooit een tongzoen gaven, tonen zich eerder terughoudend, hebben schrik en vinden het eerder 'vies'. Andere tieners willen het wel eens proberen. Eén respondent rapporteert dat ze dit niet mag omwille van haar geloof.

' (...) ik denk dat ik mij zou wegtrekken.' (M13)

4.2.4 Seksuele fantasieën en masturbatie

Mannelijke respondenten rapporteren dat ze soms wel eens fantaseren over meisjes. Wat deze fantasieën inhouden en welke lichamelijke gewaarwordingen deze fantasieën met zich meebrengen geven ze niet te kennen.

Het gedrag van de jongen of meisje op de prent wordt als masturbatie herkend, maar tieners, vooral meisjes, rapporteren nog weinig ervaring met zelfbevrediging. Tieners rapporteren nauwelijks wat hen ertoe brengt om te masturberen, wat ze erbij ervaren en welk gevoel het hen precies geeft.

Respondenten rapporteren op het einde van het interview dat ze de vragen over masturbatie de meest moeilijke vonden om te beantwoorden. Praten over zelfbevrediging gebeurt duidelijk met enige schroom.

I : 'Doe jij dat vaak?'

G : (gelach)

I : 'Vind je dat een lastige vraag?'

G : 'Ja' (J10)

Ondanks de schroom om hierover te praten hebben respondenten een positieve attitude ten aanzien van zelfbevrediging, ook zij die hiermee geen ervaring hebben.

'Ik vind dat als je dat wil doen, dat je dat mag doen.' (M2)

Wanneer respondenten minder positief staan ten aanzien van zelfbevrediging, dan zeggen ze het vies te vinden, geven ze blijk van enige angst ten aanzien van masturbatie, of wordt de negatieve attitude van ouders benoemd.

'(...) Ik denk dat hij (de jongen op de prent) het zalig vindt (...) mijn vader zegt dat je daar debiel van wordt.' (J2)

4.2.5 Intiem seksueel gedrag

Het benoemen van de intieme lichaamsdelen is niet vanzelfsprekend voor jonge tieners. Ze duiden deze plekjes aan op de prent of gebruiken allerlei synoniemen zoals mijn 'ding, onderbuik en plasmondje' voor vagina en 'middelste' als synoniem voor penis. Wanneer de onderzoeker deze plekjes benoemt met vagina en penis, nemen ze dit taalgebruik over.

Voor de meisjes behoren de vagina en de borsten tot de eigen intieme plekjes, die niemand mag aanraken. Ze sluiten echter niet uit dat dit later wel kan gebeuren. Sommige meisjes koppelen hieraan enkele voorwaarden.

'(...) ik moet echt vertrouwen hebben in hem en er al een tijdje mee samenzijn.' (M2)

Wanneer meisjes het nu al oké vinden wanneer hun lief hun borsten willen aanraken, dan wensen ze wel dat dit gebeurt in een relatie waarbinnen ze vertrouwen hebben in hun vriendje.

Jongens benoemen hun penis als hun intieme plekje. Sommige van de jongens willen wel reeds aan de penis worden aangeraakt. Andere jongens hebben liever niet dat dit lichaamsdeel aangeraakt wordt. Ze tonen echter weinig reserve naar de toekomst toe.

'(...) mijn penis, maar dat kan veranderen.' (J7)

4.2.6 Coïtus

Tieners weten wat geslachtsgemeenschap is. Mensen gaan met elkaar naar bed om zich voort te planten en voor het plezier. Beiden lijken echter nog los van elkaar te bestaan

'(...) soms is dat om baby's te krijgen, soms ook voor het plezier van het leven, en zo.' (J3)

Eén jonge tiener heeft ervaring met geslachtsgemeenschap. Het betreft een éénmalige ervaring, onder impuls van het meisje. Hij rapporteert genot maar kan dit gevoel niet concreet invullen.

'(...) naar bed gaan met een meisje, dat heb ik al eens gedaan. Het was bij haar thuis, zij heeft het beslist. Ik heb het haar niet gevraagd. Ik vond het toen leuk, maar zij had een beetje pijn. Het was haar eerste keer. Op het einde vond ze het leuk. Ik heb er van genoten. Ik zou het nog doen bij haar.' (J2)

De leeftijd waarop tieners geslachtsgemeenschap goedkeuren varieert van 14 tot 20 jaar. De voorwaarden om met iemand naar bed te gaan, zijn verschillend. Tieners, meisjes meer dan jongens, benadrukken bepaalde voorwaarden zoals de leeftijd, het karakter, de duur van de relatie, of dat er sprake moet zijn van verliefdheid/liefde. Respondenten vinden dat je niet specifiek hoeft samen te wonen of getrouwd te zijn, om met iemand geslachtsgemeenschap te hebben.

'(...) Ik wil toch heel close zijn (...) liefst meer dan een jaar samen zijn (...).' (M3)

'(...) hij moet lief zijn, maar hij moet ook zo zijn eigen kantjes hebben.' (M11)

'(...) ik heb voor mezelf uitgemaakt dat ik niet wil vrijen vóór een bepaalde leeftijd. Als hij niet wil wachten, dan moet hij maar weggaan.' (M2)

Meisjes geven aan dat ze vooral voor het intiem zijn met elkaar, met een jongen naar bed zouden gaan.

'Als we elkaar zagen, vroeg hij mij of ik er(geslachtsgemeenschap) klaar voor was en dat we anders nog wat zouden wachten. Hij is daar al klaar voor, maar ik was daar nog niet klaar voor. Hij is één jaar ouder dan ik.' (M10)

Tieners praten soms met hun lief/vriendje over hun seksuele wensen of bekommernissen.

Tieners vragen ook advies aan hun ouders maar doen dit niet zonder enige reserve. Ze zijn beschaamd of vrezen overbezorgdheid of afkeuring vanwege de ouders. Het zijn vooral de belevingsaspecten waarover moeilijk gecommuniceerd wordt. Respondenten rapporteren echter wel bij hun ouders, voornamelijk bij hun moeder, terecht te kunnen voor meer technische en medische informatie rond seksualiteit.

'Moest ik dat bijvoorbeeld nu doen zouden mijn mama en mijn papa dat nog niet goed vinden omdat ik nog te jong ben. Dan zou ik er ook nog niet durven over praten.' (M7)

Met mijn ma praat ik er niet over, want zij vindt dat ik er pas klaar voor mag zijn vanaf mijn 18. (...) omdat ze zeker wil zijn dat er met mij niets gebeurt en dat ik veilig vrij en dat ik er geen spijt van heb.' (M10)

Respondenten kunnen ook op school terecht om te praten en geven te kennen dat ze graag met volwassenen willen praten over de belevingsaspecten van seksualiteit.

'Ik heb al eens iets verteld aan een vertrouwensleerkracht (...)nadien voelde ik mij opgelucht.' (M11)

4.3 Verliefdheid

In dit deel gaan we na hoe jonge tieners verliefdheid beleven, wat ze voelen en doen wanneer ze verliefd zijn en met wie ze erover praten. We bekijken op wie jongeren verliefd worden en hoe ze zelf kijken naar verliefdheid bij anderen.

4.3.1 Gevoelens en gedrag

Jongens en meisjes worden niet verliefd om dezelfde beweegredenen. Jongens hechten duidelijk meer belang aan het uiterlijk van hun potentiële partner, daar waar meisjes andere aspecten benadrukken. Vooral aan het karakter hechten ze hierbij veel belang.

'Hij moet grappig zijn en goed kunnen lachen, goed kunnen praten en luisteren. Mag mooi uiterlijk hebben maar dat is niet noodzakelijk.' (M3)

'De meisjes waarop ik verliefd word, zijn mooi en hebben vaak blond haar.' (J7)

Respondenten hebben ervaring met verliefdheid en ervaren dit als zeer positief ervaren. Verliefdheid bezorgt een gelukkig gevoel en maakt blij.

'Dan heb ik het gevoel van ... ja elke dag ga ik een cadeautje voor haar kopen of zo (...) ik ben eigenlijk gelukkig.'(J3)

De meeste tieners kunnen het gevoel dat ze ervaren bij verliefdheid goed beschrijven en rapporteren hierbij ook lichamelijke gewaarwordingen zoals blozen, het hart dat sneller slaat en kriebels in de buik. Ze zijn zich ook bewust van specifiek gedrag dat ze stellen wanneer ze verliefd zijn.

'Ik begin te blozen,te giechelen op een manier die anders is dan gewoonlijk.ik krijg kriebels en krijg het warm als hij dicht komt.' (M3)

Als tieners verliefd zijn, zoeken ze toenadering tot hun geliefde. Sommigen vragen het zelf of sturen een boodschapper. Andere jongeren treden in contact via e-mail, sms of internet (Msn).

'(...) wilt gij eigenlijk verliefd op mij zijn, want dat is al lang dat ik op u ben?' (J3)

Respondenten rapporteren ook het verlangen naar fysieke nabijheid wanneer ze verliefd zijn. Verschillende tieners gaan naar plaatsen waar ze hun geliefde kunnen ontmoeten of spelen samen op school. Ze praten en raken elkaar aan.

Angstgevoelens, waarbij respondenten schrik hebben voor het ophouden van de verliefdheid en gevoelens van jaloezie worden eveneens ervaren wanneer jonge tieners verliefd zijn.

'(...) langs de andere kant ook erg omdat je weet dat het niet voor altijd gaat zijn.' (M3)

'Als die jongen bijvoorbeeld bij mij komt heb ik zo kriebels in de buik. En als hij bij een ander meisje is voel ik jaloezie (...).' (A10)

4.3.2 Communicatie

Tieners praten graag over hun gevoelens van verliefdheid. Ze doen dit vooral met de vrienden van hetzelfde geslacht. Meisjes praten met elkaar over jongens, en omgekeerd. Ze vertellen wanneer ze verliefd zijn en hoe ze dit beleven.

'Soms zeggen we: die is leuk en die is leuk (...) we vertellen als we verliefd zijn (...) we zeggen wauw.' (J1)

Tieners die met vrienden praten over verliefdheid, doen dit ook met hun ouders, maar wel in mindere mate. Ze voelen zich niet steeds voldoende au sérieux genomen door hun ouders of vrezen bezorgdheid, inmenging of afkeuring.

'(...) aan mijn ouders niet, want ik mag dat nog niet omdat ze me nog te jong vinden' (M7)

Respondenten verkiezen hun moeder als gesprekspartner. Met hun vader is het moeilijker én anders praten.

'Met hun vader is het moeilijker én anders praten. (...) maar papa gaat gewoon zeggen "ok". Mama gaat vragen "vanwaar komt hij?" ze gaat meer vragen stellen. Papa ook wel maar op een andere manier(...) groot verschil vind ik.' (M3)

Respondenten praten ook af en toe met een oudere broer of zus.

4.3.3 Verliefdheid bij anderen

Tieners herkennen verliefdheid bij anderen aan de blik, de nabijheid, aan wat verliefden tegen elkaar zeggen en aan hun gedrag.

'Ze kussen en kijken ook heel blij (...) ze gaan met elkaar om en die zeggen ook lieve woordjes.' (M4)

Respondenten vinden het over het algemeen geen probleem wanneer mensen hun verliefdheid tonen, ongeacht hun geardeerdheid of leeftijd. Wanneer ze niet positief staan tegenover verliefdheid bij ouderen, kunnen ze niet aangeven waarom ze het niet gepast vinden. Het betreft in dit geval tieners

'(...) dat is schattig (...) oudere mensen.' (M5)

'Ik vind dat een beetje raar en soms wel een beetje vies.' (M3)

Ook leeftijdsverschil tussen twee volwassen partners wordt soms afgekeurd, namelijk wanneer een oudere man een relatie heeft met een jonger iemand.

'Ik vind het niet zo netjes. Een koppeltje moet niet dezelfde leeftijd hebben, maar die meneer met dat jong meisje, vind ik niet zo leuk.' (J2)

4.4 Anticonceptie

In dit deel beschrijven we de kennis van jonge tieners over de functie en het gebruik van de pil en het condoom. We gaan tevens na wat hun attitude is ten aanzien van anticonceptie, of ze ervaring hebben met voorbehoedsmiddelen en met wie ze erover praten.

4.4.1 Kennis

Jonge tieners herkennen zowel het condoom als de pil.

Jong adolescenten weten dat de pil beschermt tegen een zwangerschap en dat de vrouw ze inneemt, maar met de kennis van hoe een pil werkt en hoe ze gebruikt wordt, is het zeer slecht gesteld. Tieners zijn zeer slecht geïnformeerd. Sommige tieners menen dat de pil ingenomen wordt *nét* voor de geslachtsgemeenschap, andere denken *net erna*, of dat ze *één* maal per maand ingenomen wordt.

Wat het condoom betreft is het niet beter gesteld met de kennis.

Tieners weten dat het condoom bescherming biedt tegen een ongewenste zwangerschap.

'Dit is voor de man, als ze naar bed gaan, om geen kinderen te krijgen. Dat houdt de zaadcelletjes tegen.' (M1).

Sommige respondenten gebruiken de uitdrukking 'veilige seks' in het kader van condoomgebruik. Opvallend daarbij is dat veilig vaak enkel op zwangerschapsbescherming slaat. Jong adolescenten zijn niet goed op de hoogte van het feit dat het condoom ook gebruikt wordt om geslachtsziekten te voorkomen. Sommige geïnterviewden weten het helemaal niet, anderen hebben een extra vraag nodig om het zich te herinneren. Respondenten die niet aangeven dat condooms ook gebruikt worden ter preventie van seksueel overdraagbare aandoeningen, weten desondanks dat AIDS bestaat en wat het is.

I: 'En je zegt het beschermt tegen zwangerschap. Beschermt het nog tegen iets anders?'

G: 'Ik zou het niet weten.' (M7)

I: 'En kan je een condoom nog voor iets gebruiken?'

G: 'Ik weet het niet.'

I: 'Heb je ooit al gehoord van AIDS?'

G: 'Ah ja.'

I: 'En waarvoor gebruik je het condoom dan?'

G: 'Als een man die ziekte heeft, om die niet over te krijgen.' (M8)

Jonge tieners rapporteren bij het condoomgebruik vaak wel de mogelijkheid tot een specifieke smaak of het opblazen tot een ballonnetje.

'Bvb om smaak te hebben als een meisje de penis in haar mond steekt.' (M7)

Respondenten weten dat een condoom gebruikt wordt door de man en hoe dat dient te gebeuren. De meeste respondenten kennen de technische aspecten, maar hebben nog nooit een condoom uit zijn verpakking gezien. Ook tieners die op school les kregen over anticonceptiva niet.

Tieners geven aan dat ze voornamelijk op school geleerd hebben over anticonceptie. In het lager onderwijs wordt aan deze stof een specifiek thema gewijd. In het middelbaar wordt seksuele vorming in de les biologie geïntegreerd.

Sommige respondenten kunnen het gebruik van voorbehoedsmiddelen ook thuis bespreken.

Andere informatiekanalen die gerapporteerd werden, zijn het CLB (affiches), internet, televisie, tijdschriften, internet een boekjes.

4.4.2 Attitude

Tieners staan in het algemeen positief tegenover het gebruik van anticonceptiva, maar hebben nauwelijks ervaring met condoomgebruik.

'(...) condoom (...) ik vind goed dat die een deel van de voorzorgen neemt, want zonder kan ze zwanger of ziek worden.' (M3)

Geen enkele respondent heeft enig levensbeschouwelijk bezwaar geuit ten aanzien van geboortebepaling. Sommige tieners stellen wel voorwaarden aan condoomgebruik zoals een leeftijd die ze zelf of die hun ouders vooropstellen. Deze leeftijd stemt overeen met de leeftijd waarop ze geslachtsgemeenschap willen hebben.

'Vijftien, zestien jaar (...) van mijn ouders'. (M12)

De meeste respondenten kaderen condoomgebruik in de eerste plaats binnen geboorteregeling. Bescherming tegen Aids of andere seksueel overdraagbare aandoeningen komt voor sommigen op de tweede plaats. Anderen zijn niet op de hoogte van het condoomgebruik als preventie tegen soa's. We kunnen hierbij vermoeden dat deze problematiek nog niet echt deel uitmaakt van hun leefwereld, gezien de beperkte ervaring van deze leeftijdsgroep met geslachtsgemeenschap.

' (...) G: 'Ja, als ik dan nog maar vijftien ben en die is al zwanger of zo, amai (...) aids, die zal dat wel niet hebben zeker?' (J5)

Verschillende respondenten zouden zowel de pil als het condoom gebruiken.

'(...) misschien allebei (...) toch voor de zekerheid, moest dat nu scheuren of zo.' (M6).

Er leeft ook angst en onwetendheid met betrekking tot condoomgebruik.

' (...) dat moet over de piemel, maar dat hij dat maar doet, ik ga dat niet doen. Misschien doe ik hem wel zeer of zo. En mocht hij het me vragen, dan zou ik wel helpen maar laat het hem toch liever zelf doen.' (M3)

'Ik zou willen dat zij de pil neemt omdat ik een condoom gebruiken niet leuk vind. Ik heb het al eens geprobeerd en het is glibberig' (J2)

4.4.3 Eigen gebruik en communicatie

Geen enkele tiener uit het onderzoek heeft ooit anticonceptiva gebruikt.

De meeste tieners weten dat je condooms kan kopen bij de apotheek, in de supermarkt en dat ze ook via automaten verdeeld worden. Dat meisjes een voorschrift nodig hebben voor de pil is ook geweten.

De meeste tieners zouden ook geld beschikbaar hebben om zich van anticonceptiva te voorzien. Het deel van de jongeren dat niet over zakgeld beschikt, zou het durven vragen aan de ouders (meestal moeder), een ander deel aan broer of zus.

'Mocht ik geld nodig hebben voor de pil, dan zou ik het aan mama en papa zeggen.' (M1)

Respondenten geven aan dat er thuis niet gepraat wordt over anticonceptie, maar dat ze wel het gevoel hebben dat ze bij hun ouders terecht kunnen met vragen. Enkele tieners gaan ook ten rade bij een broer of zus, een leerkracht of bij vrienden.

'We hebben er nog niet over gepraat (...) de pil zou ik aan mijn mama vragen.' (M4)

'Ik zou het aan mijn juf vragen, want ik vertrouw haar heel erg.' (M2)

4.5 Weerbaarheid

In dit deel gaan we na hoe jongeren iemands assertieve capaciteiten inschat, of jongeren zich voldoende kunnen inleven in de ander en hoe ze eventueel reageren op terughoudendheid. We bekijken hoe de tiener zelf reageert op ongewenste voorstellen, waar hij dat geleerd heeft en met wie ze eventueel praten over ongewenste intimiteiten.

4.5.1 Weerbaarheid bij anderen

Verskillende respondenten verzinnen een vrij negatief vervolg op het stripverhaal.

'Die man zal haar lastig vallen.' (M1)

Sommige tieners gaat ervan uit dat het meisje zal verkracht worden of gedwongen tot dingen die ze zelf niet wil. Andere jongeren schrijven het meisje een assertieve, doch vaak ook agressieve rol toe. Ze zouden het meisje laten weglopen, verbaal en fysiek agressief laten worden.

'(...) hem een trap in zijn ballen geven (...).' (M11)

Enkele andere jongeren denken dat het meisje in staat zal zijn te verwoorden dat ze zich niet goed voelt bij wat gebeurt.

'(...) ze zou zeggen dat ze al een man heeft (...).' (M7)

4.5.2 Eigen weerbaarheid

Jongeren rapporteren dat, in een context waarbij ze zich gedwongen zouden voelen tot ongewenste seksuele handelingen/intimiteiten, ze verbaal zouden te kennen geven dat ze dit niet willen en/of dat ze uit de situatie zouden weggaan. Naast het geven van een verbale boodschap, overwegen de meisjes in een gelijkaardige situatie, zich fysiek te verweren of de ander aan te vallen en eventueel hulp in te roepen.

'Ik zou trekken, schoppen, (...) "laat me met rust, ik wil niet".' (M2)

'Ik zou gewoon weggaan.' (J5)

4.5.3 Eigen inlevingsvermogen

Jonge tieners menen over voldoende inlevingsvermogen te beschikken om te kunnen opmerken wanneer zij zelf te ver zouden gaan.

'Ik zou het merken mocht ik iets doen wat mijn lief niet leuk vind. Ik zou niet aandringen en er wat tijd laten over gaan.' (M1)

Tieners willen zich begripvol opstellen en de ander zijn of haar grenzen respecteren. Enkele respondenten zouden er met hun liefje of vriendje over willen praten.

'Ik ga hem niet dwingen om dit te doen. Ik zou zeggen "ok dan wacht ik wat". (...).' (M2)

4.5.4 Kennis en communicatie

Respondenten hebben het gevoel dat ze niet expliciet geleerd hebben zich weerbaar op te stellen, maar vermoeden wel dat ze dit van hun ouders geleerd hebben.

Sommige jongeren vermelden het M.E.G.A.-project, waarin ze geoefend hebben assertief te reageren op allerlei ongewenste voorstellen (genotsmiddelen in het bijzonder).

'(...) een thema van een politieagent waarbij je moest durven neen zeggen.' (M1)

4.6 Holebiseksualiteit

In dit deel gaan we na welke attitude jonge tieners hebben ten aanzien van holebiseksualiteit, wat ze kennen en met wie ze erover praten. We gaan tevens na hoe ze holebiseksualiteit beleven in hun omgeving en wat hun houding is tegenover het holebi huwelijk en homoseksueel ouderschap.

4.6.1 Kennis en communicatie

Tieners kennen de begrippen homoseksueel en lesbisch. Enkele respondenten kennen het begrip 'heteroseksualiteit'. Het begrip 'holebiseksualiteit' is nauwelijks gekend.

Homoseksualiteit is geen veel besproken onderwerp bij deze groep jongeren. Onder leeftijdsgenoten wordt er niet echt over gepraat, ook niet binnen het gezin. Enkele tieners rapporteren dat ze het moeilijk zouden vinden om hun omgeving in te lichten, mochten ze zich op een bepaald moment aangetrokken voelen tot iemand van hetzelfde geslacht. Ze weten niet goed hoe significante anderen zouden reageren en vrezen hierbij een ietwat negatieve reactie.

'Ze zouden misschien teleurgesteld zijn.' (J9)

Andere respondenten voelen zich voldoende veilig om zich te outen, zowel binnen het gezin als bij vrienden.

'Mijn ouders hebben al gezegd dat als ik lesbisch word, dat het dan mijn keuze is.' (M13)

4.6.2 Attitude en beleving

Respondenten geven aan positief te staan ten aanzien van holebiseksualiteit.

'Ik vind dat als die daarmee gelukkig zijn, ze hun eigen ding moeten kunnen doen.' (M11)

Vraag is of dit niet eerder een sociaal wenselijk antwoord betreft, mede bepaald door de op school aangeleerde tolerantie. Ten aanzien van personen uit de eigen omgeving blijken tieners immers heel wat minder tolerant. Verschillende respondenten geven aan dat, wanneer vriend of vriendin, broer of zus, zich zouden aangetrokken voelen tot iemand van het eigen geslacht, men daar toch niet zo goed mee zou om kunnen. Men verwacht dit ook niet in de naaste omgeving en de reactie is er dan ook vooral één van schrik.

'Moesten het mijn twee beste vrienden zijn zou ik eerst even boos zijn, maar het zouden wel mijn vrienden blijven. Mocht mijn broer homo zijn, dat zou ik heel raar vinden, maar het blijft wel je broer. Ik zou niet boos worden. Als hij homo wil worden, is dat zijn keuze.' (J1)

Tieners zijn bovendien soms terughoudend om met holebi's om te gaan, uit schrik zelf holebi te worden of uit schrik dat iemand van hetzelfde geslacht verliefd op hen wordt. Ze geven immers aan dat ze niet uitsluiten dat hun geardheid zou veranderen (§ 4.2.1)

'Moest een vriend van mij homo zijn, dan zou ik verder van hem afblijven omdat ik schrik heb dat hij op mij verliefd wordt.' (J2)

Sommige respondenten maken een onderscheid tussen homoseksuelen en lesbiennes en staan toleranter tegenover het éne dan tegenover het andere, of omgekeerd.

Jong adolescenten staan positief tegenover het homohuwelijk, zowel voor mannen als voor vrouwen. Ten aanzien van homoseksueel ouderschap is de attitude iets minder tolerant. Tieners blijken hierbij vooral bezorgd omtrent de toekomst van het kind: Zal het later niet gepest worden? Zal het geen gemis ervaren aan een vader- of moederfiguur?

De positieve houding ten aanzien van homoseksualiteit bij tieners, moet in die zin misschien ook enigszins gerelativeerd worden. Opvallend in de antwoorden van de jongeren is dat er eerder sprake is van een tolereren (een 'moet kunnen') dan van een werkelijk als gelijkwaardig beschouwen.

4.7 Lichaamsbeleving

In dit deel gaan we tot slot na hoe jongeren hun lichaam beleven, welk belang ze hechten aan lichaamshygiëne en hoe ze de lichamelijke veranderingen beleven, die de puberteit met zich meebrengt. We stellen ons tevens de vraag wat tieners hierover weten en met wie ze hierover praten.

4.7.1 constitutie, gewicht & lengte

Jong adolescenten zijn in het algemeen tevreden met hun lichaamsbouw, gewicht en lengte. Wanneer ze dat niet zijn, vinden meisjes zichzelf te dik en blijken vooral slanker te willen zijn. Jongens daarentegen hechten vooral belang aan hun lengte en streven naar een atletische lichaamsbouw.

'Ik vind me dik, als ik in winkels kleren zie voor magere mensen dan kan ik die niet aandoen, mijn vriendinnen wel. Ik zou liever iets magerder zijn maar ook niet té.' (M3)

'Ik zou liever gespierd en groter zijn. 's Morgens doe ik sit-ups en fitness. Ik neem voedingssupplementen om te groeien.' (J2)

Wanneer we specifieke lichaamsdelen bevragen waarover jonge tieners ontevreden zijn, krijgen we uiteenlopende antwoorden. Tieners zijn ontevreden over hun oren, benen, borsten, gezicht, buik,... Hierbij merken we op dat meisjes voornamelijk ontevreden zijn over lichaamsdelen die niet perfect aansluiten bij het ideale beeld van het vrouwenlichaam in de media en dat jongens er vooral sterk willen uitzien. Bijgevolg zijn ze ontevreden over lichaamsdelen die niet overeenstemmen met dit beeld.

'Mijn borsten hangen zo.' (M7)

'Ik zou liever wat meer buikspieren hebben en gespierde armen.' (J8)

4.7.2 Lichaamshygiëne

Tieners hechten belang aan hun uiterlijk en willen er graag goed uitzien. Verschillende respondenten gebruiken deodorant, sommigen wanneer ze uitgaan, anderen na de turnles.

Meisjes hechten vooral belang aan hun kleding, hun haartooi en willen er graag mooi uitzien.

'Ik smeer me graag in met een crème, omdat je dan mooi blijft.' (M8)

Jongens willen dat ook en trachten dit te bewerkstelligen via hun kledij en haar.

'Ik wil er verzorgd voorkomen (...) mijn haar zet ik recht.' (J6)

Enkele tieners geven aan dat ze aan sport doen om lichamelijk in vorm te blijven.

Sommige tieners verzorgen hun gelaat om acné tegen te gaan. Ze wassen hun gezicht extra goed of gebruiken allerlei producten zoals zalf, fond de teint, lotion om de puistjes te camoufleren of te behandelen. Jongeren laten zich hierbij vooral inspireren door de media.

'Ik heb al veel producten gebruikt van Nivea maar die hielpen niet; Garnier heeft eventjes geholpen en nu het product dat op Tv komt, Clearasil maar dat helpt ook niet. Ik vind niks goed.' (M13)

4.7.3 Beleving lichamelijke veranderingen

Tieners zijn tevreden met de veranderingen die hun lichaam ondergaat. Meisjes rapporteren het groeien van de borsten, van het schaam- en okselhaar. Jongens merken het groeien van de penis en het borst- en schaamhaar op, maar zijn in mindere mate veranderd dan meisjes.

'Ik vind het leuk dat mijn lichaam verandert.' (M1)

'Ik kies die kleinere jongen, want ik heb daar nog geen haar en daar nog geen haar. Maar mijn piemel is wel al wat groter.' (J4)

De meeste respondenten waren voorbereid op deze lichamelijke veranderingen of ervaren deze als normaal, als bij hun ontwikkeling horend. Wel ervaren ze enige schroom/verlegenheid ten aanzien van hun naakte lichaam en zijn ze gesteld op hun privacy wanneer ze een bad of douche nemen.

'Mijn ouders mogen me naakt zien, mijn broer niet (...) hij pest me.' (M12)

Verschillende jongens bekijken hun naakte lichaam in de spiegel. Meisjes doen dit ook, maar niemand hield zich een spiegel voor om de vagina te kunnen bekijken.

Tieners met acné rapporteren dat ze jeugdpuistjes als lastig ervaren. Ze denken dat iedereen het zal zien of dat ze ermee zullen uitgelachen worden. Zelf stellen ze dat nochtans niet te doen bij anderen.

'Ik vind het lelijk en krijg dan het gevoel dat iedereen alleen dat nog ziet.' (M3)

4.7.4 Kennis & Communicatie

De geïnterviewde tieners wisten op voorhand dat ze lichamelijk zouden veranderen. Sommige tieners hadden hierover geleerd op school of hadden erover gepraat met hun moeder.

'Euh (...) ik zat met haar in bad en ik vroeg van wat dat was (...) dat komt erop als je puber zijn.'
(M11)

Enkele tieners zien hun ouders of broers of zus naakt en hebben van daaruit een beeld van een volwassen lichaam. Andere tieners informeren zich in boekjes of via het internet.

Sommige meisjes praten met elkaar over lichamelijke veranderingen, jongens rapporteren dit niet.

'Af en toe zeggen we zo van, "ik krijg al haar onder mijn oksels (...).' (M7)

5 Bespreking van de resultaten

In dit hoofdstuk bespreken we bondig onze bevindingen en vergelijken deze met de bevindingen uit de literatuur. Daarna bespreken we de tekortkomingen van dit onderzoek. Tot slot doen we zowel enkele aanbevelingen voor verder onderzoek, als naar preventie.

5.1 Beleving

Seksuele gevoelens borrelen, maar kennen nog geen verworven plaats in het leven van jonge tieners. Jonge adolescenten zijn zich bewust van hun geaardheid, maar enkelen onder hen sluiten niet uit dat die nog kan veranderen. Vrijwel alle ondervraagde tieners waren al eens verliefd en kunnen dit gevoel goed beschrijven, wat overeenstemt met de onderzoeksliteratuur (Brugman e.a., 1995; Vogels e.a., 1990; Rademakers, 2003). Tieners ervaren verliefdheid als zeer positief en rapporteren hierbij ook lichamelijke gewaarwordingen van spanning zoals o.a. kriebels in de buik en blozen. De meeste verliefde tieners laten het niet bij dit gevoel en zoeken doelbewust toenadering tot hun geliefde. Ook de bijhorende gevoelens van jaloezie en schrik voor verlies, worden door enkele meisjes gerapporteerd.

Net als Rademaekers (2004), vonden we een aantal verschillen tussen meisjes en jongens. De jongens uit ons onderzoek worden voornamelijk verliefd op mooie meisjes, de meisjes op lieve jongens. Het lijkt alsof meisjes zich bewust zijn van het belang dat jongens aan uiterlijk hechten en dit de reden vormt waarom ze ook zelf veel belang gaan hechten aan het eigen uiterlijk (Aubrey, 2004). De tienerjaren worden tevens gekenmerkt door een sterke preoccupatie met de lichamelijke veranderingen die zich in deze periode voordoen, dit zowel bij meisjes als bij jongens. De meeste van de bevroegde tieners blijken echter wel tevreden met hun veranderende lichaam. Wanneer dit niet zo is, willen meisjes vooral slanker en jongens gespierder en groter zijn, wat de bevindingen van De Graaf e.a. (2003) bevestigt. Vanuit de preoccupatie met het eigen lichaam wordt hygiëne ook erg belangrijk bij jonge adolescenten. Verschillende tieners maken zich bijgevolg zorgen om jeugdpuistjes, wat soms voor onrust zorgt, zoals ook Verhofstadt-Denève (1991) stelt. Bovendien kan het cognitief egocentrisme (Olthof in De Wit e.a., 2004) ertoe bijdragen dat jonge tieners het hebben van een puistje behoorlijk uitvergrooten en het gevoel hebben dat anderen hen observeren zoals zij zichzelf beoordelen, wat we ook bij de respondenten van dit onderzoek terugvinden.

Ook vonden we terug dat, samengaand met de lichamelijke veranderingen ook de verlegenheid om het eigen naakte lichaam toeneemt (Verhofstadt-Denève, 1991 en de Graaf e.a., 2003).

5.2 Attitude

Tieners die verbaal vaardig zijn, zijn in het algemeen jongeren met een uitgesproken mening. We kunnen veronderstellen dat bij hen thuis een open communicatieklimaat heerst, waarbinnen ze volop de kans krijgen om zich een mening te leren vormen, deze te toetsten en eventueel bij te stellen. Bovendien kunnen we ons de vraag stellen of de attitudes van deze jongeren hierdoor

meer standvastig zijn en overeind blijven wanneer ze druk ervaren , bijvoorbeeld in de peergroep of in een romantische relatie.

De meeste respondenten uit dit onderzoek hebben een positieve attitude ten aanzien van seksuele fantasieën, zelfbevrediging en seksualiteit.

We merken hierbij op dat de meningen van jonge tieners vrij traditioneel zijn en sterk bepaald worden door opvattingen van ouders of andere significante volwassenen. Zo stellen tieners, meisjes meer dan jongens, bepaalde voorwaarden aan het naar bed gaan met een partner. Zo zien we in de leeftijd die tieners voorop stellen om seks te hebben, de ouderlijke invloed sterk tot uiting komen. Tevens spelen ook ervaringen een belangrijke rol bij het tot stand komen van attitudes. Zo willen verschillende tieners later graag trouwen en kinderen hebben, behalve kinderen van gescheiden ouders. Deze staan eerder weigerachtig tegenover een huwelijk, maar willen wel samenwonen en kinderen grootbrengen. We kunnen ons hierbij de vraag stellen of de scheiding en wat eraan is voorafgegaan, bepalend is voor deze attitude, of dat eerder de beleving van de huidige situatie ertoe bijdraagt dat tieners niet wensen te huwen.

Vaak blijken attitudes, net zoals kennis vaak theoretisch blijft, eerder rationeel dan doorleefd. In het dagelijks leven houden deze attitudes dan ook vaak niet stand of of blijkt men in de praktijk toch anders te handelen. Zo vonden we terug dat tieners positief staan ten aanzien van condoomgebruik (Van Hove e.a.,1995), maar dat ze in de praktijk de intentie om een condoom te gebruiken, laten afhangen van de mate waarin ze verwachten door het condoom hinder te ondervinden bij het vrijen (de Graaf e.a., 2005).

Daarnaast zijn meeste jongeren positief in hun attitude tegenover holebi's en het homohuwelijk, maar blijken ze naar mensen in hun eigen directe omgeving toe minder permissief. Ook ten aanzien van het homoseksueel ouderschap zijn ze minder tolerant. Enkele jongeren zijn tevens terughoudend om met holebi's om te gaan, uit schrik zelf homoseksueel of lesbisch te worden. De positieve houding ten aanzien van holebi's is eerder relatief te noemen. Er is eerder sprake van een tolereren dan van een als gelijkwaardig beschouwen.

Ook verliefdheid bij anderen wordt niet steeds als positief ervaren. Zo staan sommige tieners niet permissief tegenover verliefdheid tussen ouderen of keuren een groot leeftijdsverschil tussen twee partners af. We kunnen ons hierbij de vraag stellen van waaruit deze restrictiviteit gegroeid is.

5.3 Kennis

Kennis omtrent seksualiteit is aanwezig maar lijkt sterk verbrokkeld. Tieners zijn op de hoogte van de technische aspecten van voortplanting en geslachtsgemeenschap. Met de kennis omtrent anticonceptie is het echter niet goed gesteld. Tieners kennen de pil en het condoom en weten dat de pil gebruikt wordt om een ongewenste zwangerschap te voorkomen. Opvallend is wel dat de kennis over hoe de pil dient gebruikt te worden, vrijwel onbestaand is.

Alle bevroegde tieners weten dat het condoom bescherming biedt tegen ongewenste zwangerschappen en hoe een condoom wordt gebruikt. Ze weten ook waar condooms verkocht worden en beschikken over de middelen om ze aan te schaffen. Het hebben van kennis garandeert

echter niet dat men deze kennis zal omzetten in gedrag. De onderliggende mechanismen die hiervoor verantwoordelijk zijn, hebben we niet kunnen achterhalen.

We vonden niet bevestigd dat jongeren weten dat je een soa kan voorkomen door een condoom te gebruiken (Brugman e.a. 1995). Slechts een klein aantal van de bevroegde jongeren vernoemt bij het condoom ook de bescherming tegen seksueel overdraagbare aandoeningen. Zelfs na doorvragen, blijkt slechts een beperkt aantal jongeren hiervan op de hoogte, dit ondanks het feit dat ze weten dat Aids en andere besmettelijke geslachtsziekten bestaan. Wellicht kunnen we deze discrepantie verklaren door het feit dat de onderzoekspopulatie van Brugman 12 tot 18 jarigen betreft en dus gemiddeld ouder is dan de eigen onderzoekspopulatie. We kunnen veronderstellen dat de kennis toeneemt met de leeftijd (de Graaf e.a. 2005).

Deels in overeenstemming met Van Hove e.a. (1995), vinden we terug dat de ondervraagde jongeren hun kennis met betrekking tot anticonceptie vooral halen uit de lessen biologie in het middelbaar onderwijs of uit projectwerking in de lagere school, evenals uit de media en uit andere onpersoonlijke informatiebronnen zoals affiches, tijdschriften en boekjes. Tieners denken wel terecht te kunnen bij hun ouders met vragen omtrent anticonceptie, maar zetten die stap niet echt, dit uit schaamte of uit schrik voor inmenging. We merken op dat binnen de lessen seksuele en relationele vorming, van de bevroegde tieners, vooral de kennisoverdracht centraal staat en dat er nog onvoldoende aandacht gaat naar de belevingsaspecten van seksualiteit. Tevens is er weinig ruimte voor de bijhorende sociale en communicatieve vaardigheden.

5.4 Gedrag

De seksuele carrière van jonge tieners wordt stapsgewijs opgebouwd: ze worden verliefd, lopen hand in hand, knuffelen en zoenen oppervlakkig. Vervolgens komen ze steeds meer in aanraking met een aantal ervaringen uit het volwassen gedragsrepertorium waaronder tongzoenen, voelen en strelen. Jonge tieners raken elkaar nog zelden intiem aan, maar sluiten dit ook niet uit naar de toekomst toe, waarbij de jongens minder reserve tonen dan de meisjes. Meisjes benadrukken het relatiegerichte aspect van de context waarbinnen dit gedrag zich zou kunnen stellen. Dit ondersteunt de bevindingen van Brugman e.a. (1995), Maes e.a. (2000), Rademakers (2000) en Klai (2005).

Slechts een deel van de bevroegde tieners is reeds in verbeelding en via zelfbevrediging met seksualiteit bezig en één tiener rapporteert een éénmalige ervaring met geslachtsgemeenschap. De meeste ondervraagde tieners vinden het belangrijk dat geslachtsgemeenschap plaatsvindt in een welomschreven context, zoals bijvoorbeeld een liefdevolle en/of langdurige relatie.

5.5 Vaardigheden

Bij de bevroegde tieners leven stereotiepe beelden van meisjes die verkracht worden en mannen die meisjes verkrachten.

Jongens ontwikkelen eerder dominante en assertieve interactiestijlen en geven te kennen dat ze, in situaties waar ze zich zouden gedwongen voelen tot ongewenste seksuele intimiteiten, zich voldoende assertief zouden opstellen. Jongens stellen dat een verbale boodschap voldoende zal zijn om de eigen grenzen duidelijk te maken naar anderen toe. We vinden dit terug in de literatuur (Van Fulpen e.a., 2002; de Graaf, 2004). Hierbij attenderen we op cognitieve denkfouten, waardoor tieners zichzelf immuun achten voor allerlei gevaren zoals ongewenste intimiteiten.

Meisjes zoeken eerder heil in fysiek verweer, waarschijnlijk gaan ze ervan uit dat een verbale boodschap niet voldoende is. We dienen hier wel op te merken dat dit wellicht niet louter gelegen is aan het inschatten van de eigen assertieve vaardigheden, maar ook te maken heeft met de interactiestijl van degene waartegen ze zich moeten verzetten, in dit geval een jongen of man.

We vonden bovendien terug dat de geïnterviewden over een groot inlevingsvermogen menen te beschikken en de grenzen van de ander te kunnen inschatten (Van Fulpen e.a., 2002). Bovendien geven de bevraagde tieners ook blijk van begrip voor terughoudendheid bij hun partner.

Weerbaarheid blijkt bij enkele tieners expliciet deel te hebben uitgemaakt van een lessenpakket, waarbij assertieve vaardigheden werden aangeleerd in het kader van ongewenste voorstellen, dit voornamelijk in het kader van omgaan met genotsmiddelen. We kunnen veronderstellen dat deze lessen erg concreet en ervaringsgericht waren en ertoe hebben bijgedragen dat de tieners de geleerde vaardigheden kunnen transfereren naar een andere (hypothetische) situatie.

5.6 Communicatie

We merken op dat de jongeren uit dit onderzoek niet veel over seksualiteit praten. Uit onderzoek blijkt inderdaad dat 12 tot 14 jarige tieners minder met ouders en vrienden over seks praten dan oudere jongeren (De Graaf e.a. 2005). Respondenten hechten er belang aan dat hun ouders er voor hen zijn, maar dat hoeft zich niet per se te uiten in gesprekken, toch niet over seksualiteit.

Als jonge tieners toch de behoefte voelen om te praten over seksualiteit, dan vinden we bevestigd dat ze vooral hun leeftijdsgenoten aanduiden als hun belangrijkste informanten en gesprekspartners (o.m. van Hove e.a., 1995, De Graaf e.a., 2005; Klai, 2005). Enkele tieners zouden seksualiteit bespreken met hun liefje. Wanneer jonge tieners zich toch tot hun ouders wenden, dan doen ze dit vooral om advies in te winnen. Zowel meisjes als jongens gaan meer bij hun moeder ten rade dan bij hun vader, die ze minder responsief vinden. Misschien kunnen we deze discrepantie verklaren door wat deze tieners zelf aangeven als reden waarom ze liever niet praten met hun ouders omtrent seksualiteit. Ze vrezen overbezorgdheid of afkeuring vanwege hun ouders en misschien is deze schrik groter ten aanzien van hun vader dan ten aanzien van hun moeder. Dit dient echter verder onderzocht te worden. Na een slechte ervaring, willen tieners vaak wel bij hun ouders of bij een familielid terecht.

Praten over masturbatie roept veel schroom op bij de bevraagde jongeren, wat niet verwonderlijk is gezien het intieme aspect en het maatschappelijke taboe dat nog steeds op dit onderwerp rust, zoals ook De Wit e.a. (2004) en De Graaf e.a. (2005) stellen. Maar ook het benoemen van de geslachtsdelen gaat gepaard met schaamte. We merken hierbij echter op dat een deel van deze

schroom in de interactie ontstaat. Wanneer de gesprekspartner de vagina en penis benoemt, nemen jonge tieners dit woordgebruik makkelijk over.

Jongeren praten niet veel over holebiseksualiteit noch op school, noch thuis of met leeftijdsgenoten. Net als Pellerieaux e.a. (2003) vonden we terug dat, mochten jongeren zich aangetrokken voelen tot het andere geslacht, verschillende van hen zich moeilijk zouden durven 'outen'. Ze hebben hierbij vooral schrik van de reactie van hun ouders, broers en/of zussen.

Jonge tieners geven niet expliciet aan waarover ze meer informatie wensen, maar geven duidelijk te kennen dat ze praten over seksualiteit met een volwassene wel boeiend vinden. Vooral de belevingsaspecten treden daarbij op de voorgrond.

5.7 Leefwereld

Ouders en leeftijdsgenoten zijn het meest prominent in de leefwereld van jongen tieners. Jonge tieners ervaren de relatie met hun ouders als zorgend, steunend en liefdevol. Vooral met mama, maar ook met papa is er nog veel lichamelijk contact. Met mama wordt voornamelijk geknuffeld, met papa gestoeid. De relaties van jonge tieners met hun siblings staan minder op de voorgrond dan de relaties die ze onderhouden met hun ouders en met hun vrienden.

Ouders en leeftijdsgenoten fungeren als rolmodellen. De rollen die de ouders van de tieners uit dit onderzoek binnen het gezin opnemen, bepalen in grote mate mee welke taken de tieners nu reeds vervullen en of zij later al dan niet gendertypisch gedrag zullen vertonen. Tieners zelf zijn zich niet bewust van dit verband.

Ook leeftijdsgenoten verschaffen peers tal van gelegenheden voor genderspecifiek gedrag. Net als Maccoby e.a. (1987) vonden we terug dat jonge tieners leeftijdsgenoten van hetzelfde geslacht verkiezen. Op school, maar ook na schooltijd, delen ze vele activiteiten. Vrienden ervaren wederzijdse steun en praten met elkaar. Ze hebben het voornamelijk over aangelegenheden die ze minder met hun ouders kunnen bespreken.

Dat peers bovendien een ideale context bieden voor vroege romantische en seksuele ontmoetingen, zoals O'Sullivan (2006) stelt, blijkt ook uit onze resultaten. Jonge tieners stellen zich open voor leeftijdsgenoten, worden verliefd en knopen relaties aan. Onze resultaten bevestigen dat jongens graag te koop lopen met hun kennis en ervaring op vlak van seksualiteit (de Graaf, 2004). We kunnen hierbij veronderstellen dat deze eerste romantische relaties, de jonge tiener voornamelijk een sociale status opleveren binnen de peergroep en dat romantische relaties de ideale context bieden om te experimenteren met seks. Het aangaan en verbreken van relaties blijken rationele beslissingen, waarmee volop geëxperimenteerd wordt. De meeste jonge tieners vinden binnen hun eerste romantische relaties nog geen gevoelens van gehechtheid, zorg, en steun; noden waaraan hun ouders én vrienden momenteel nog voldoende blijken tegemoet te komen. Desondanks stellen we vast dat ze deze gevoelens wel nastreven en vinden we terug dat meisjes het belangrijk vinden dat in een relatie, het bij elkaar willen zijn en gevoelens voor de ander koesteren voorop staan. Voor het belang dat jongens hechten aan de lichaamsgerichte aspecten van seks, vonden we echter geen ondersteuning. We merken hierbij op dat de doelgroep

van dit onderzoek jonger is dan de onderzochte populaties waarop de resultaten uit de literatuur betrekking hebben (Brugman e.a.,1995).

5.8 Tekortkomingen

Het opzet van dit onderzoek was het in kaart brengen van wat leeft bij jonge tieners van 10 tot 14 jaar op het vlak van seksualiteit. De ondervraagde respondenten vormen echter geen representatieve steekproef voor de huidige generatie jonge tieners. Onze resultaten zijn dus niet veralgemeenbaar.

Desalniettemin kregen we, na het intensief bevragen van 24 jongeren via diepte-interviews, zicht op hun beleving, attitudes, kennis, gedrag, vaardigheden, communicatie en leefwereld, wat tegemoet komt aan de verkennende en beschrijvende aard van het onderzoek. Door het bevragen van deze brede waaier aan aspecten, was er echter niet voldoende ruimte om onderliggende processen en mechanismen te bevragen. Deze hiaten kunnen een aanzet vormen tot verder onderzoek.

Bovendien namen de jonge tieners op vrijwillige basis deel aan de het onderzoek en dienden ook hun ouders zich akkoord te verklaren. Hierdoor bereikten we tieners die zelf of wiens ouders reeds openstaan voor het thema seksualiteit, wat mogelijk een vertekend beeld kan geven. Daarnaast selecteerden we onze respondenten binnen het gemeenschapsonderwijs. We kunnen ons de vraag stellen of er eventueel verschillen zouden bestaan in de beleving van seksualiteit tussen de leerlingen van de verschillende onderwijsnetten.

Ondanks de hiertoe aangepaste methodieken zijn we toch gebotst op heel wat schroom en andere beperkingen, waaronder de beperkte woordenschat van jonge tieners om te praten over seksualiteit. Om aan deze methodologische tekortkomingen te verhelpen, dient verder nagedacht te worden over methodieken die dit woordenschatprobleem omzeilen.

Om mogelijke verbanden te leggen tussen sociaal-economische, culturele, demografische en/of levensbeschouwelijke gegevens, beschikten we over onvoldoende gegevens.

We bevroegen een zeer heterogene groep tieners en deden geen leeftijdsgebonden uitspraken. Bij eerdere onderzoeken werd deze leeftijdsgroep steeds onderverdeeld in twee leeftijdscategorieën. De 10-12 jarigen betreffen vaak de oudste leeftijdscategorie in onderzoek bij kinderen. Daarnaast vormt de groep van de 12 tot 14 jarigen vaak de jongste leeftijdscategorie in onderzoek naar jongeren. Bij verder onderzoek is het wellicht aangewezen om de groep tieners uit het eigen onderzoek verder op te splitsen naar leeftijd om zo meer leeftijdsgebonden uitspraken te kunnen doen.

5.9 Aanbevelingen voor verdere preventie en seksuele vorming bij jongeren

Uit het onderzoek werd nogmaals duidelijk hoe belangrijk het is dat er verholpen wordt aan de eenzijdige kennis omtrent anticonceptie. Enkel kennisoverdracht is hierbij niet voldoende. In het

kader van seksuele en relationele vorming, zal moeten worden gezocht naar manieren om jongeren meer vertrouwd te maken met het condoomgebruik, vooraleer ze daadwerkelijk condooms gaan gebruiken. Tevens moeten jongeren de kans krijgen om voor zichzelf manieren te vinden om het condoomgebruik op een meer natuurlijke wijze deel te laten uitmaken van het liefdesspel. Daar soaps en films een belangrijke rol spelen in de beeldvorming bij jongeren, kan ook hier een belangrijke uitdaging liggen voor de makers van deze films en reeksen.

Leerkrachten, vormings- en jeugdwerkers dienen te worden gevormd en ondersteund in hun werk met jongeren. Maar ook ouders dienen begeleid te worden. Er moet hen worden bijgebracht hoe ze een vertrouwensklimaat kunnen creëren, waarbinnen ze uit hun rol van gezagsfiguur stappen en niet meer louter aan kennisoverdracht doen.

5.10 Aanbevelingen voor verder onderzoek

De verschillende belevingsaspecten van seksualiteit dienen nader te worden onderzocht. Even belangrijk is het om de onderliggende processen, zoals bijvoorbeeld de mechanismen die verantwoordelijk zijn voor het al dan niet transfereren van de kennis naar de praktijk, te beschrijven, waarbij een onderscheid gemaakt wordt tussen de bovenvermelde leeftijdsgroepen.

In het kader van relationele vorming, zou het aanbevelenswaardig zijn dat er didactische werkvormen ontwikkeld worden die jonge tieners communicatieve en relationele vaardigheden bijbrengen, die hen helpen om gefundeerde beslissingen te nemen op het gebied van seksualiteit en seksueel gedrag (Gijs e.a., 2004) en die er tevens voor zorgen dat ze deze beslissingen in de praktijk kunnen brengen. Seksualiteit dient bovendien minder technisch te worden behandeld, met meer ruimte voor het emotionele en relationele aspect.

Verder onderzoek moet duidelijk maken hoe groepsnormen ontstaan en op welke manier seksuele contacten onder groepsdruk aangemoedigd worden. Op die manier kunnen interventies op groepsniveau ertoe bijdragen dat jongeren beter bestand zijn tegen groepsdruk en dat ze seksuele activiteiten zullen uitstellen (Kinsman e.a., 1998).

Hieronder vermelden we nog enkele thema's die niet of onvoldoende werden bevraagd en het onderwerp kunnen zijn van verder onderzoek. Deze lijst is uiteraard niet exhaustief:

- de kennis over andere anticonceptiva zoals de anticonceptiepleister, het vrouwencondoom, het spiraaltje, enz.;
- de factoren die er toe leiden dat er over het algemeen een minder vlotte communicatie is met vaders dan met moeders wanneer het over seksualiteit gaat.
- de mogelijke invloed van sociale klasse, onderwijsnet, onderwijsrichting, op de betekenisgeving en beleving van seksualiteit.

6 Conclusies

Onderzoek naar het ontstaan en de ontwikkeling van de seksuele betekenisgeving bij jonge tieners is erg schaars. Er is weinig geweten over beleving, attitudes, kennis, concreet gedrag en vaardigheden bij deze leeftijdsgroep op het gebied van seksualiteit. Nochtans zijn deze gegevens van het grootste belang wil men komen tot een adequate begeleiding van en tot meer efficiënte preventie maatregelen voor deze toch kwetsbare doelgroep. Met dit onderzoek hebben we derhalve gepoogd een aanzet te geven om de seksualiteitsbeleving van jonge tieners van 10 tot 14 jaar, in kaart te brengen. Aan de hand van 23 diepte-interviews hebben we getracht een antwoord te formuleren op enkele fundamentele vragen: 'Wat leeft er bij jongeren op het vlak van seksualiteit?', 'Met wie communiceren ze over seksualiteit?' en 'Wat zijn hun behoeften inzake communicatie, kennis en vaardigheden op het gebied van seksualiteit?'

We stelden vast dat seksualiteit leeft bij tieners, dat er een sterke preoccupatie is met de lichamelijke veranderingen die ze ervaren en dat ze stapsgewijs experimenteren met seks en relaties. We stelden ook vast dat ouders een belangrijke rol blijven vervullen, dat ze de steun en toeverlaat zijn van hun jong adolescenten en hen voorzien in lichamelijke en andere basisbehoeften, zoals warmte en steun. Ze bieden tevens een liefdevolle en zorgende uitvalsbasis voor hun kinderen die naast de relatie met hun ouders, in toenemende mate ook veel belang hechten aan relaties met leeftijdsgenoten. Peerrelaties bieden de ideale context voor het oefenen met communicatieve en relationele vaardigheden en voorzien in die zin in het vervullen van behoeften waaraan ouders niet tegemoet komen.

Tieners worden bovendien verliefd en knopen op deze leeftijd hun eerste romantische relaties aan. Deze contacten leveren jonge tieners ook een zekere sociale status op. Het is binnen deze contacten dat jonge tieners vooral seksuele ervaringen opdoen. Tot hun seksuele gedragsrepertorium behoren hand in hand lopen, knuffelen, oppervlakkig zoenen en tongzoenen en minder voorkomend voelen en strelen en geslachtsgemeenschap. Hoewel meisjes meer het relatiegerichte aspect belichten dan jongens, vinden tieners in het algemeen dat seksueel gedrag plaatsgrijpt binnen een welbepaalde context, waar het gevoelsmatige sterk op de voorgrond treedt.

Tieners zijn kritisch ingesteld en hebben allerlei attitudes ten aanzien van verschillende thema's. Zo staan ze in het algemeen positief ten aanzien van holebiseksualiteit, masturbatie en condoomgebruik. Tevens hebben ze een uitgesproken mening omtrent de context van geslachtsgemeenschap, die voor hen onlosmakelijk verbonden is met een liefdesrelatie.

Deze attitudes worden nog sterk bepaald door de opvattingen en overtuigingen van hun ouders en/of andere significante volwassenen. Tevens blijkt er ook een grote impact van eerdere levenservaringen.

We willen bovendien onderstrepen dat een open communicatie wellicht bijdraagt tot het ontwikkelen van communicatieve vaardigheden op het gebied van seksualiteit en dat dit klimaat er ook toe kan bijdragen dat de ontwikkelde attitudes overeind kunnen blijven wanneer jonge tieners druk ervaren van hun partner of leeftijdsgenoten.

Jonge tieners praten echter niet veel over seksualiteit. Desondanks duiden ze de leeftijdsgenoten aan als belangrijkste gesprekspartner, met wie ze het vooral over de belevingsaspecten van seksualiteit hebben. Wanneer jonge tieners zich toch tot hun ouders wenden, dan doen ze dit vooral om advies in te winnen. Ze gaan meer bij hun moeder ten rade dan bij hun vader, die ze minder responsief vinden. In beperkte mate praten jonge tieners ook met hun lief, een sibling of leerkracht over seksualiteit.

Toch moeten we concluderen dat de aanwezige kennis vaak eerder verbrokkeld is en zich meer dan eens tot technische aspecten van seksualiteit beperkt. Essentieel naar de toekomst is dat er verholpen wordt aan de eenzijdige kennis omtrent anticonceptie, maar dat er ook aandacht geschonken wordt aan de relationele en emotionele aspecten van seksualiteit. Het lijkt ons nodig dat er meer aandacht komt binnen de seksuele en relationele vorming voor het aanleren van vaardigheden die ertoe kunnen bijdragen dat de seksuele motivatie van jongeren omgezet wordt in een bevredigende interactie voor alle partijen. Het is hierbij belangrijk dat jongeren inzicht verwerven in de eigen behoeften en grenzen, deze tevens duidelijk kunnen maken naar anderen toe en daarbij ook voldoende inlevingsvermogen voor die anderen ontwikkelen.

Hoewel jongeren de eigen assertieve en empathische vaardigheden hoog inschatten, zijn we zelf eerder geneigd te denken dat er een verschil is tussen de competenties waarover ze menen te beschikken en wat ze in de praktijk tot stand brengen. Daarnaast blijkt er ook vaak een aanzienlijke kloof tussen verworven kennis en effectief gesteld gedrag. Om hieraan te verhelpen dienen tieners voldoende te worden ondersteund, begeleid en aangemoedigd om de bestaande kennis en de aanwezige attitudes te transfereren naar het leven van alledag.

Ten einde seksualiteit uit de taboesfeer te halen en kinderen al vroeg seksuele en relationele waarden, normen en vaardigheden bij te brengen, moet er voldoende ruimte komen binnen het gezin, het gemeenschapsleven en het onderwijs om reeds vroeg in de ontwikkeling seksualiteit bespreekbaar te maken. Onderzoek heeft immers aangetoond dat een open communicatie ertoe bijdraagt dat jongeren de eerste coïtus uitstellen (Hall, 1997). Tevens kunnen volwassenen worden ondersteund met informatie omtrent de psychoseksuele ontwikkeling van jonge tieners en met concrete tips om de communicatie over seksualiteit te bevorderen (Vermeire, 2005).

Tot slot willen we hier nog vermelden dat dit onderzoek een aantal tekortkomingen kent. Zo zijn de resultaten niet veralgemeenbaar omwille van de niet representatieve steekproef. Los van het in kaart brengen van de verschillende belevingsaspecten van seksualiteit bij jonge tieners, zijn we er ook niet in geslaagd onderliggende processen die verantwoordelijk zijn voor de seksuele en relationele betekenisgeving, te achterhalen. Tevens bleken de gekozen methodieken niet steeds even toereikend om het euvel van de eerder beperkte woordenschat bij tieners, om over dit onderwerp te praten, te omzeilen of om de aanwezige schroom te doorbreken. Verschillende belevingsaspecten dienen bijgevolg nog nader onderzocht te worden en de dieperliggende verbanden opgespoord.

Referentielijst

Aubrey, J. (2004) Sex and punishment: an examination of sexual consequences and the sexual double standard in teen programming. *Sex Roles*. 50, 505-514. Geconsulteerd op 11/07/2006 op http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m2294/is_7-8_50/ai_n6079185/print

Baarda, D.B., & de Goede, M.P.M. (2001). *Basisboek methoden en technieken. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van onderzoek*. Houten/Groningen: Wolters-Noordhoff bv.

Baarda, D.B., de Goede, M.P.M., & van der Meer (1996) *Basisboek open interviewen : praktische handleiding voor het voorbereiden en afnemen van open interviews*. Groningen: Wolters-Noordhoff bv.

Baarda, D.B., de Goede, M.P.M., & Kalmijn M.(2000) *Enquêteren en gestructureerd interviewen : praktische handleiding voor het maken van een vragenlijst en het voorbereiden en afnemen van gestructureerde interviews*. Groningen: Wolters-Noordhoff bv.

Bancroft, J. (2003) *Sexual development in childhood*. Bloomington (Ind.): Indiana University Press

Brugman, E., Goedhart, H., Vogels, T. & Van Zessen, G. (1995). *Jeugd en Seks*. Utrecht: SWP

Collins, R.L., Elliott, M.N., Berry, S.H, Kanouse, D.E., Kunkel, D., Hunter, S.B., & Miu, A. (2003). *Watching Sex on Television Predicts Adolescent Initiation of Sexual Behavior*. *PEDIATRICS* Vol. 114 No. 3 September 2004, pp. e280-e289. Geconsulteerd op 2/02/2007 op <http://pediatrics.aappublications.org/cgi/content/full/114/3/e280>

de Graaf, H., & Rademakers, J. (2003). *Seks in de groei. Een verkennend onderzoek naar de (pre-) seksuele ontwikkeling van kinderen en jeugdigen*. Delft: Eburon.

de Graaf, H., Neeleman, A., Vennix, P., & van Son-Schoones, N. (2004). De seksuele levensloop. In L. Gijs, W. Gianotten, I. Vanwesenbeeck, & P. Weijnenborg (Red.), *Seksuologie* (pp. 167-190). Houten: Bohn Stafleu van Loghum

de Graaf, H., Meijer, S., Poelman, J., & van Wesenbeeck, I. (2005) *Seks onder je 25e. Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2005*. Utrecht: Rutgers Nisso Groep.

de Graaf, H., & Rademakers, J. (2006). *Sexual Behavior of prepubertal Children*. *Journal of psychology & Human Sexuality*. Vol. 18 (1).

de Graaf, H., & Vanwesenbeeck, I. (2006) *Seks is een game. Gewenste en ongewenst seksuele ervaringen van jongeren op internet*. Geconsulteerd op 21/02/2007 op http://www.rutgersnissogroep.nl/rutgersniso_groep/rng/ektronlink?uid=ce130554e3ccaee30869bc2c50d59004

De Wit J., Slot W., Van Aken M. (2004) *Psychologie van de adolescentie*. Baarn: HBuitgevers.

Eggermont, S. (2006) *De rol van mediaboodschappen in de seksuele socialisatie van de adolescent*. Geconsulteerd op 05/08/2007 op <https://repository.libis.kuleuven.be/dspace/handle/1979/380>

Florsheim, P. (2003) *Adolescent romantic relations and sexual behavior: theory, research, and practical implications*. London : Erlbaum.

Frans, E. (2005) 'k Zag 2 beren... Werkmap. Gent: Sensoa.

Friedrich, W.N., Davies, W.H., Fehrer, E., & Wright, J. (2002). *Sexual Behavior Problems in Preeteen Children. Developmental, Ecological, and Behavioral Correlates*. In DeLamater, J., & Friedrich W.N. Journal of Sex Research.

Furman W., Simon A., Shaffer L., Bouchey H.A. (2002). *Adolescents' Working Models and Styles for Relationships with Parents, Friends, and Romantic Partners*. Child Development 73 (1), 241–255.

Gijs L., Gianotten W., Vanwesenbeeck I., & Weijnenborg, P. (2004). *Seksuologie*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Haffner, D. W. (1995). *Facing Facts: Sexual Health for America's Adolescents*. New York: Sexuality Information and Education Council of the United States. Geconsulteerd op 09/24/2006 op <http://www.hec.ohio-state.edu/famlife/bulletin/volume.4/bull44f.htm>

Hall, C. (1997). *Children in homes that discuss sex stay virgins longer*. Choices, vol.26, nr. 1, p. 43. Geconsulteerd op 27/02/2007 op <http://www.telegraph.co.uk/htmlContent.ihtml?html=/archive/1997/02/24/ncon24.html>

Hargreaves, D.A., & Tiggeman, M. (2003). Female "thin ideal" media images and boys' attitudes toward girls. *Sex Roles: A Journal of Research*. Geconsulteerd op 11/07/2006 op http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m2294/is_9-10_49/ai_110813276/pg_1

Harris, H.R. (1995) *Seks en zo. Voor wie groeit en verandert en alles wil weten*. R.H. Harris Haarlem: Gottmer.

Kinsman S.B., Romer D., Furstenberg F.F.& Schwarz D.F. (1998) *Early Sexual Initiation: The Role of Peer Norms*. *Pediatrics*,102;1185-1192 geconsulteerd op 25/09/2006 op <http://www.pediatrics.org/cgi/content/full/102/5/1185>

Klaï, T. & Ponjaert-Kristoffersen, I. (2000). *Kinderen en seksualiteit*. In CSGO Trefpunt (Red.), *Jaarboek seksualiteit, relaties, geboorteregeling 2000*. Gent: CGSO Trefpunt

Klaï,T. (2005). *Intergenerationeel onderzoek naar de communicatie over seksualiteit: een studie bij ouders en jongeren van 15 tot 21 jaar*. Brussel: VUB

Klaï, T., & Vermeire, K. (2006) '*La vie sexuelle des jeunes*'. *Antenne*, jrg. 24 nr. 3 p. 19-27 op 13/01/2007 op <http://www.uvv.be/uvv5/pub/cante/seksu/pdf/03.pdf>

- Klaï, T., (2007) *Let's talk about sex*. In *Sensoa Lief en Leed 2*. Een jaarboek over seksuele gezondheid (pp. 131-136). Antwerpen: Garant
- Maes, L. & Vereecken, C. (2000) *Jongeren en gezondheid: resultaten voor 2000*. Geconsulteerd op 29/09/2006 op: <http://allserv.rug.ac.be/~cvereeck/hbsc>
- Maes, L. & Vereecken, C. (2002) *Jongeren en gezondheid: resultaten voor 2002*. Geconsulteerd op 29/09/2006 op <http://allserv.rug.ac.be/~cvereeck/hbsc>
- Mouvement du Nid. (1996). *Pour toi Sandra*. Clichy: Derib.
- O'Sullivan, L.F., , Meyer-Bahlburg, H.F.L., & McKeague, I.W. (2006) *The development of the sexual self-concept inventory for early adolescent girls*. *Psychology of Women Quarterly*, 30, 139–149.
- Pelleriaux, K., & Van Outytsel, J. (2003). *De houding van Vlaamse scholieren tegenover holebisexualiteit (scholierenenquête 2003)*. Antwerpen: Universiteit Antwerpen, 2004.- 142 p
geconsulteerd op 22/02/2007 op
http://www.holebifabriek.be/files/Resultaten_SE2003_K_Pelleriaux_.pdf
- Rademakers J. (2000). *Het kind als subject; De seksuele ontwikkeling van kinderen (0-12 jaar)*. Tijdschrift voor seksuologie, 24:17-23
- Sensoa (s.d.) *Feiten & cijfers Relationele en Seksuele Vorming*. Geconsulteerd op 11/07/2006 op http://www.sensoa.be/pdf/feiten_en_cijfers/Feiten_&_cijfers_RSV.pdf
- Sensoa. (2005) *Feiten en cijfers: jongeren en seksualiteit*. Geconsulteerd op 11/07/2006 op http://www.sensoa.be/pdf/feiten_en_cijfers/jongeren_en_seksualiteit_2005.pdf
- Van der Doef, S. (2004) *Kinderen en seksualiteit. De seksuele opvoeding van kinderen van 0-17 jaar*. Utrecht: Kosmos-Z&K Uitgevers.
- Van der Doef S., Vermeer V., (2005) *Seksuele voorlichting in het MTV – Tijdperk*. Geconsulteerd op 21/09/2007 op http://onderwijs.vlaanderen.be/clb/documenten/nieuws/2005/Bijkomende_tekst_workshop_5_3.doc
- Van Hove, E., Carpentier, N. & Knops, N. (1995). *Jongeren, seks en AIDS herbekeken*. Leuven: Garant
- Van Fulpen, M., Bakker, F., Breeman, L., Poelman, J., Schaalma, H., & Vanwesenbeeck, I. (2002) *Vmbo-scholieren, seksualiteit en seksuele vorming. Een effectonderzoek naar de vernieuwde versie van het lespakket "Lang leve de liefde"*. RNG-rapport. Geconsulteerd op 26/09/2006 op http://www.rutgersnissogroep.nl/rutgersniso_groep/rng/downloads/Publicaties/Vmbo-scholieren_seksualiteit_en_seksuele_vorming.pdf
- Verhofstadt-Denève, L. (1991) *Adolescentiepsychologie*. Leuven/Apeldoorn: Garant

Vermeire, K. (2005) *Kwalitatief onderzoek bij ouders naar de ondersteuningsbehoeften bij relationele en seksuele vorming van hun kinderen*. Geconsulteerd op 04/08/2007 op http://www.sensoa.be/pdf/wetenschap/behoeftedonderzoek_%20ouders_2005.pdf

Vermeire, K. (2005). *Praten over relaties en seks*. Klasse voor Leerkrachten 152, februari 2005, p. 42-43. Geconsulteerd op 22/02/2007 op <http://www.klasse.be/archief/index.php?op=archief&nr=11270>

Vogels, T., van der Vliet, R. (1990) *Jeugd en Seks, gedrag en gezondheidsrisico's bij scholieren*. Den Haag: SDU

Ward, L.M., & Friedman, K. (2006) *Using TV as a Guide: Associations between Television Viewing and Adolescents' Sexual Attitudes and Behavior*. Journal of research on adolescence , 16(1), 133-156 geconsulteerd op 12/01/2007 op <http://www.blackwell-synergy.com/doi/pdf/10.1111/j.1532-7795.2006.00125.x>

Willems, M, Carpentier, N., Daemen, E. & Dumez, C. (1999). *Meer om het lijf. Relationele en seksuele vorming voor de derde graad van de lagere school*. Malle: De Sikkel

Bijlagen

Bijlage 1: Overzichtstabel van de respondenten

Bijlage 2: Methodieken per thema

Bijlage 3: Brief aan scholen

Bijlage 4: Brief aan leerkrachten

Bijlage 5: Brief aan ouders

Bijlage 6: Voorbeeldinterview

Bijlage 1: Overzichtstabel van de respondenten

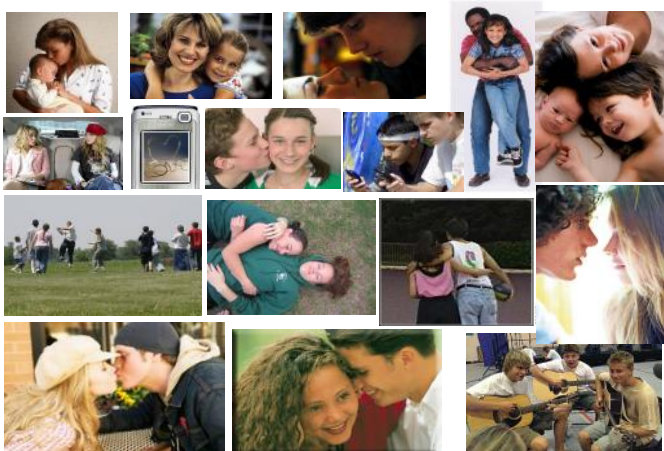
Respondent	Geslacht	Code	Leerjaar	Leeftijd
Respondent 1	Meisje	M 1	6 ^e leerjaar	12 jaar
Respondent 2	Meisje	M 2	6 ^e leerjaar*	14 jaar
Respondent 3	Meisje	M 3	6 ^e leerjaar	13 jaar
Respondent 4	Meisje	M 4	6 ^e leerjaar	11 jaar
Respondent 5	Meisje	M 5	6 ^e leerjaar	13 jaar
Respondent 6	Meisje	M 6	6 ^e leerjaar	11 jaar
Respondent 7	Meisje	M 7	5 ^e leerjaar	11 jaar
Respondent 8	Meisje	M 8	5 ^e leerjaar	11 jaar
Respondent 9	Meisje	M 9	5 ^e leerjaar	10 jaar
Respondent 10	Meisje	M 10	2 ^e middelbaar	14 jaar
Respondent 11	Meisje	M 11	1 ^e middelbaar	13 jaar
Respondent 12	Meisje	M 12	1 ^e middelbaar	12 jaar
Respondent 13	Meisje	M 13	1 ^e middelbaar	13 jaar
Respondent 14	Jongen	J 1	6 ^e leerjaar	11 jaar
Respondent 15	Jongen	J 2	6 ^e leerjaar	13 jaar
Respondent 16	Jongen	J 3	5 ^e leerjaar	10 jaar
Respondent 17	Jongen	J 4	5 ^e leerjaar	10 jaar
Respondent 18	Jongen	J 5	1 ^e middelbaar	12 jaar
Respondent 19	Jongen	J 6	1 ^e middelbaar	14 jaar
Respondent 20	Jongen	J 7	2 ^e middelbaar	13 jaar
Respondent 21	Jongen	J 8	1 ^e middelbaar	12 jaar
Respondent 22	Jongen	J 9	1 ^e middelbaar	13 jaar
Respondent 23	Jongen	J 10	2 ^e middelbaar	14 jaar

* respondent heeft 2x gedubbeld

Bijlage 2: Methodieken per thema

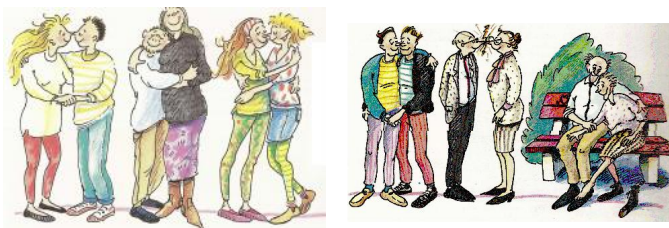
1. Relatievorming

Prent: Aan de tiener wordt gevraagd te vertellen wat hij/zij ziet op de prenten. Er wordt gepeild naar diens attitude, gedrag, beleving, kennis en communicatie omtrent relatievorming.

2. Verliefdheid

Prent: Aan de tiener wordt gevraagd te vertellen wat hij/zij ziet op de prenten. Er wordt gepeild naar diens attitude, gedrag, beleving, kennis en communicatie omtrent verliefdheid.

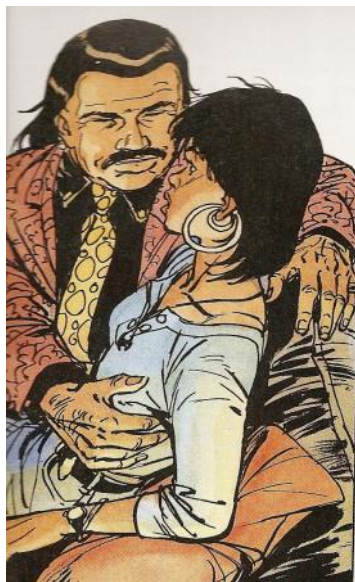
(tekeningen uit: Müller&Geisler, 1996)

3. anticonceptie

pilstrip, condoom: Aan van de attributen (pilstrip & condoom) wordt de tiener gevraagd te vertellen wat hij/zij ziet. Er wordt gepeild naar diens attitude, gedrag, beleving, kennis en communicatie omtrent anticonceptie (eventueel breder dan pil en condoom).

4. Weerbaarheid

Stripverhaal Het stripverhaal wordt door de onderzoeker verteld. Aan de tiener wordt gevraagd een vervolg te verzinnen op het begin van het verhaal. Er wordt gepeild naar diens attitude, gedrag, beleving, kennis en communicatie omtrent weerbaarheid.

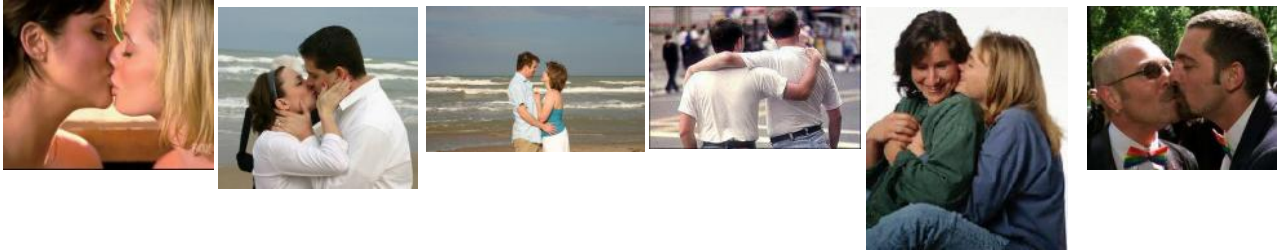

Ik wil hier niet langer blijven...

(tekeningen uit: Mouvement du Nid, 1996)

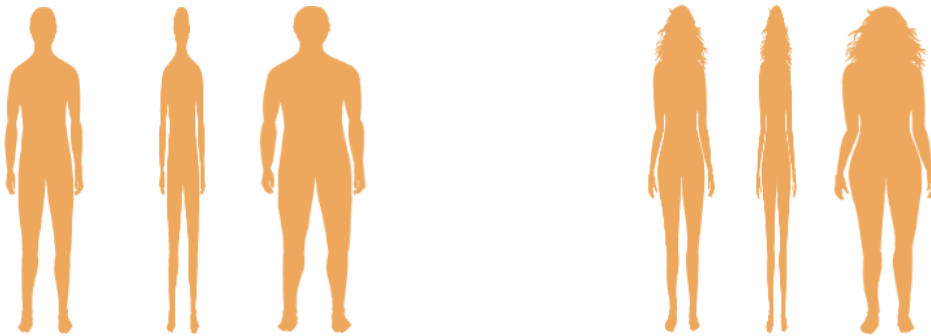
5. Holebiseksualiteit

Prent hetero-/holebiseksualiteit: Er wordt aan de tiener gevraagd wat hij/zij ziet op de prent. Er wordt gepeild naar diens attitude, gedrag, beleving, kennis en communicatie omtrent holebiseksualiteit.

6. Eigen lichaamsbeleving

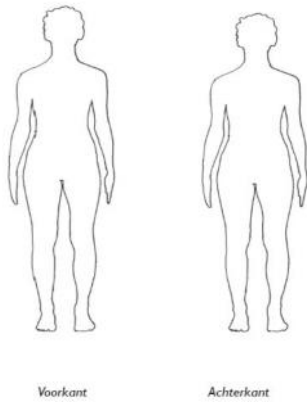
LB (Mannelijk/Vrouwelijk) prent 1: Er wordt aan de tiener gevraagd hoe hij/zij zichzelf ziet aan de hand van de drie lichamen op de prent. Er wordt gepeild naar diens attitude, gedrag, beleving, kennis en communicatie omtrent zijn/haar lichaamsbeleving met betrekking tot zijn/haar lichaamsbouw (constitutie, gewicht).

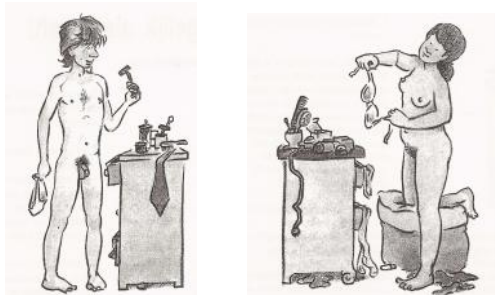
LB (Mannelijk/Vrouwelijk) prent 2: Er wordt aan de tiener gevraagd hoe hij/zij zichzelf ziet aan de hand van de drie lichamen op de prent. Er wordt gepeild naar diens attitude, gedrag, beleving, kennis en communicatie omtrent zijn/haar lichaamsbeleving met betrekking tot zijn/haar lichaamsbouw (lengte, gestalte).

LB prent 3: Er wordt aan de tiener gevraagd of hij/zij bepaalde gevoelige plekje van zijn/haar lichaam kan aanduiden op de prent (voorkant/achterkant). Er wordt gepeild naar diens attitude, gedrag, beleving, kennis en communicatie omtrent zijn/haar lichaamsbeleving.

LB prent 4(M/V): Er wordt aan de tiener gevraagd wat hij/zij ziet op de prent. Er wordt gepeild naar diens attitude, gedrag, beleving, kennis en communicatie omtrent lichaamshygiëne.

(tekeningen uit: Harris, 1995)

LB prent 5: Er wordt aan de tiener gevraagd wat hij/zij ziet op de prent. Er wordt gepeild naar diens attitude, gedrag, beleving, kennis en communicatie omtrent zelfbevrediging.

(tekeningen uit: Harris, 1995)

7. Genderidentiteit en genderrol

Gender prent 1: Er wordt aan de tiener gevraagd wat hij/zij ziet op de prent. Er wordt gepeild naar diens attitude, gedrag, beleving, kennis en communicatie omtrent het verschil tussen meisjes/jongens en genderspecifiek gedrag.

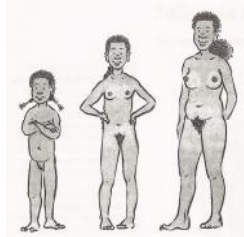
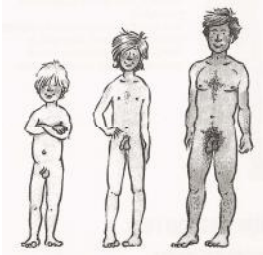

(tekeningen uit: Harris, 1995)

8. beleving

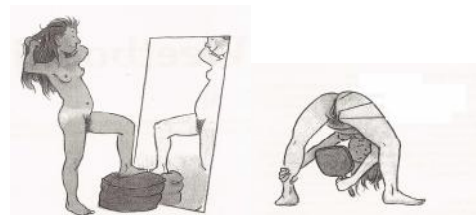
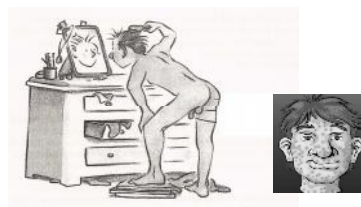
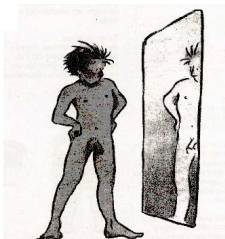
lichamelijke veranderingen

Lichaamsverandering prent 1: Er wordt aan de tiener gevraagd wat hij/zij ziet op de prent. Er wordt gepeild naar diens attitude, gedrag, beleving, kennis en communicatie omtrent de veranderingen die een lichaam ondergaat tijdens de tienerjaren.

(tekeningen uit: Harris, 1995)

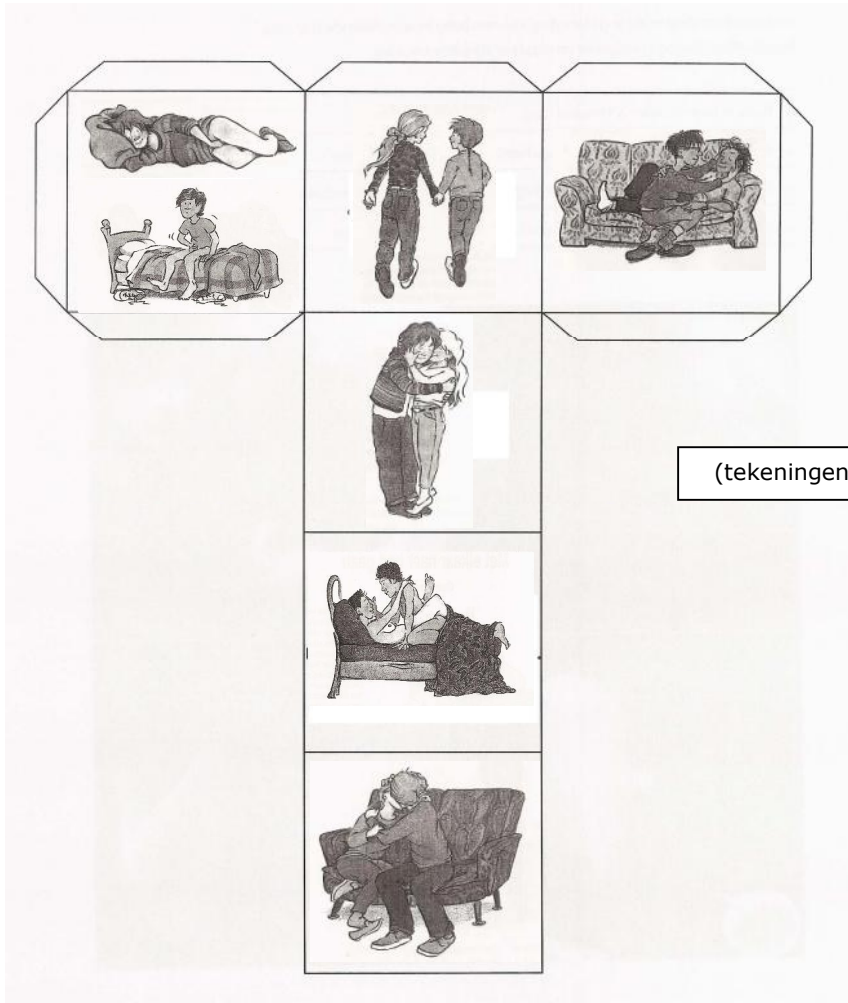
Lichaamsverandering prent 2: Er wordt aan de tiener gevraagd wat hij/zij ziet op de prent. Er wordt gepeild naar diens attitude, gedrag, beleving, kennis en communicatie omtrent zijn/haar lichaamsverandering

(tekeningen uit: Harris, 1995)

9. Seksualiteit

Kubus: de kubus wordt gegooid. De tiener vertelt over het vlak dat bovenaan ligt. Er wordt gepeild naar diens attitude, beleving, kennis en communicatie omtrent gedragsmatige seksuele ervaringen.

Bijlage 3: Brief aan scholen

Betreft: onderzoek naar seksualiteitsbeleving van jonge tieners

Opwijk, 25 september 2006

Geachte mevrouw/mijnheer (naam directie)

Mijn naam is Eva Maertens. Ik ben werkstudente klinische psychologie aan de Vrije Universiteit van Brussel (VUB). Concreet betekent dit dat ik mijn universitaire studie combineer met een voltijdse taak in het secundair onderwijs. In het kader van de derde licentie van deze opleiding dien ik een proefschrift neer te leggen.

In opdracht van Sensoa en onder het promotorschap van prof. dr. Telidja Klai, zal ik via mijn onderzoek trachten de verschillende facetten van de seksualiteitsbeleving van jonge tieners (10-14 jarigen) in kaart te brengen. Als service- en expertisecentrum bevordert Sensoa de seksuele gezondheid, met bijzondere aandacht voor de kwaliteit van leven van mensen met HIV en Aids. Sensoa wil een dienstverlening aanbieden, inspelend op de actuele tendensen en behoeften van kinderen, jongeren, volwassenen en ouderen.

Jongeren beginnen op vroegere leeftijd te experimenteren met seksualiteit en relaties. Wat de kennis van jonge tieners omtrent seksualiteit betreft, stelt Sensoa vast dat zij wel op de hoogte zijn van algemene zaken, maar dat zij een tekort hebben aan basiskennis én vaardigheden. Verontrustend is dat nog steeds veel mythes rond seksualiteit gelden. Nog meer verontrustend is het feit dat deze mythes het gedrag van tieners sturen en beïnvloeden. Jonge tieners vormen een kwetsbare groep vanuit verschillende invalshoeken.

Er bestaan nauwelijks gegevens over het concrete seksueel handelen, denken en voelen van jonge tieners. Nochtans is dat van het grootste belang voor een adequate begeleiding van en preventie bij deze doelgroep. Het doel van dit kwalitatief beschrijvend onderzoek is meer zicht te krijgen op de seksuele beleving, motieven, ervaringen, intimiteit en relaties enerzijds en de specifieke noden en behoeften van deze specifieke doelgroep inzake relationele en seksuele vorming en hulpverlening anderzijds.

Dit onderzoek veronderstelt de bereidheid van scholen, haar directie en leerkrachten, leerlingen en hun ouders. Jonge tieners, in het bijzonder jongens en meisjes uit de laatste graad van het basisonderwijs en de eerste graad van het ASO, zullen via individuele diepte-interviews bevroegd worden. De gesprekken worden digitaal opgenomen en vinden plaats op school. De bekomen gegevens zullen dan op anonieme wijze met kwalitatieve analysetechnieken verwerkt worden.

Als dank voor uw medewerking, kunt u uiteraard een elektronisch exemplaar ontvangen van mijn proefschrift.

Ik hoop dat u voldoende aanleiding ziet om deel te nemen aan dit onderzoek. Staat u me toe u over enkele dagen telefonisch te contacteren om uw beslissing hieromtrent te vernemen. Voor meer informatie kunt u me bereiken via eva.maertens@vub.ac.be of op het nummer 0477 950 927. Ik ben uiteraard bereid langs te komen op uw school om mijn onderzoek nader toe te lichten.

Met de meeste Hoogachting,

Eva Maertens

Sensoa: Mevr. Sandra Van den Eynde

Promotor: Prof. Dr. Telidja Klai

Vrije Universiteit Brussel

SENSOA

Bijlage 4: Brief aan leerkrachten

Geachte leerkrachten,

Na telefonisch contact met uw directeur Dhr. [REDACTED], richt ik u deze mail. Mijn naam is Eva Maertens. Ik ben werkstudente klinische psychologie aan de Vrije Universiteit van Brussel (VUB). Concreet betekent dit dat ik mijn universitaire studie combineer met een voltijdse taak in het secundair onderwijs. In het kader van de derde licentie van deze opleiding dien ik een proefschrift neer te leggen.

In samenwerking met Sensoa (service- en expertisecentrum voor seksuele gezondheid en HIV) en de Wetenschapswinkel (www.wetenschapswinkel.be) en onder het promotorschap van prof. dr. Telidja Klai (professoren aan de VUB, én programmamaverantwoordelijke kinderen, jongeren en hun ouders bij Sensoa), zal ik via mijn onderzoek trachten de verschillende facetten van de seksualiteitsbeleving van jonge tieners (10-14 jarigen) in kaart te brengen. Er bestaan m.b.t. deze leeftijdsgroep nauwelijks concrete gegevens. Nochtans is dat van het grootste belang voor een adequate begeleiding van en preventie bij deze kwetsbare doelgroep.

Jongens en meisjes uit de laatste graad van het basisonderwijs en de eerste graad van het ASO, zullen individueel via semi-gestructureerde individuele diepte-interviews bevraagd worden. De gesprekken (± 1 lesuur) worden digitaal opgenomen en vinden plaats op school. De bekomen onderzoeksgegevens zullen dan op anonieme wijze met kwalitatieve analysetechnieken verwerkt worden.

Ik hoop dat u voldoende aanleiding ziet om deel te nemen aan dit onderzoek. U kunt me bereiken via eva.maertens@vub.ac.be <mailto:eva.maertens@vub.ac.be> of op het nummer 0477 950 927. Ik ben uiteraard bereid langs te komen op uw school om eventuele praktische of andere aangelegenheden te bespreken.

Met dank,

Eva Maertens

Bijlage 5: Brief aan ouders

Geachte ouders,

Na contact met de klastitularis van uw kind, [REDACTED], richt ik u deze brief. Mijn naam is Eva Maertens. Ik ben werkstudente klinische psychologie aan de Vrije Universiteit van Brussel (VUB). Concreet betekent dit dat ik mijn universitaire studie combineer met een voltijdse taak in het secundair onderwijs. In het kader van de derde licentie van deze opleiding dien ik een proefschrift neer te leggen.

In samenwerking met Sensoa (service- en expertisecentrum voor seksuele gezondheid en HIV; www.sensoa.be) en de Wetenschapswinkel (www.wetenschapswinkel.be) en onder het promotorschap van prof. dr. Telidja Klai (professor aan de VUB én programmamaverantwoordelijke kinderen, jongeren en hun ouders bij Sensoa), zal ik via mijn onderzoek trachten de verschillende facetten van de seksualiteitsbeleving van jonge tieners (10-14 jarigen) in kaart te brengen. Er bestaan m.b.t. deze leeftijdsgroep nauwelijks concrete gegevens. Nochtans is dat van het grootste belang voor een adequate begeleiding van en preventie bij deze kwetsbare doelgroep.

Jongens en meisjes uit de laatste graad van het basisonderwijs en de eerste graad van het ASO, zullen individueel via semi-gestructureerde individuele diepte-interviews bevraagd worden. De gesprekken (± 1 lesuur) worden digitaal opgenomen en vinden plaats op school. De bekomen onderzoeksgegevens zullen dan op anonieme wijze met kwalitatieve analysetechnieken verwerkt worden.

Na de toestemming van Dhr. Directeur [REDACTED] en Mevr. [REDACTED], willen we uiteraard ook uw toestemming vragen. Mocht u enig bezwaar hebben dat uw kind zou deelnemen aan dit onderzoek, gelieve dit te melden aan zijn/haar klastitularis. Indien u dit wenst, ben ik bereikbaar via eva.maertens@vub.ac.be voor meer inlichtingen. Ook het onderzoeksopzet ligt ter inzage op de school van uw kind.

Met dank,

Eva Maertens
Klai

Promotor: Prof. Dr. Telidja

Bijlage 6: Voorbeeldinterview

I: Weet jij eigenlijk wat je hier moet komen doen, hebben ze je dat vertelt of nog niet ?

G: Ja een paar leerlingen

I: De trein gaat rap rond. Uw ouders hebben de brief gekregen hé veronderstel ik

G: Ja

I: Het is zo, ik ben Eva. Ik ben ook lerares en doe ook momenteel een studie aan de VUB da's een universiteit in BRUSSEL, psychologie. En daarvoor moet ik een onderzoek doen, niet zo'n onderzoek zoals bij de dokter maar een onderzoek, mensen bevragen en dingen te weten komen. Da's eigenlijk de bedoeling. Het is zo dat er over op, vlak van seksualiteit, want daar gaat het uiteindelijk over, is er eigenlijk heel weinig geweten is over meisjes en jongens van jouw leeftijd. Waarom? Omdat de meeste mensen dat niet durven vragen, da's moeilijk om aan jonge mensen zo'n dingen te vragen. Ten tweede omdat meestal het aan de ouders gevraagd word. Maar op die leeftijd, dat je nu hebt weten de ouders niet altijd niet meer wat de kindjes doen. Een geluk. En ten derde omdat het ook wel vaak gebeurt, dat mensen wanneer ze groter zijn of ouder zijn bevragen naar hoe was dat als je tiener was. Maar dan vergeet je ook wel dingen. Daarom dat we beslist hebben om jullie gewoon zelf de vragen te stellen in een interview. Dat interview heb ik voorbereid, je zal zien dat is met allemaal prenten, er zijn een bepaald aantal thema's waarover we het gaan hebben.

Ik ga je eerst laten praten en vragen stellen maar het is niet omdat ik dat onderzoek doe dat jij verplicht bent om op alle vragen te antwoorden. Als er dingen zijn waarvan je zegt dat wil ik u nu absoluut niet vertellen of ik heb geen zin, dan mag je mij dat gerust zeggen. En als je dat moeilijk kan zeggen, zo van ik kan het niet zeggen of ik wil het niet zeggen dan doe je mij maar gewoon teken en dan vraag ik het je wel.

G: Ok

I: Dus je bent vrij om te zeggen en niet te zeggen wat je wel en niet wil zeggen.

G: Ok

I: Seksualiteit daar gaat het over, heb je zoiets van beu waarover ga jij mij vragen stellen?

G: Neen

I: Vind je dat geen lastig onderwerp?

G: Neen

I: Neen dat gaat, je hebt niet teveel schrik zo daarover?

G: Neen

I: Maar voor we gaan beginnen zou ik je eigenlijk willen vragen dat jij mij vertelt wie dat je bent, eventueel je hobby's, of je veel vrienden en vriendinnen hebt, broers en zussen, mama, papa, zo van die dingen allemaal. Dat ik jou een beetje leer kennen.

G: Ok

I: Het laatste dat ik ga zeggen, of vragen op dit moment, mag ik je voornaam opschrijven. Gewoon omdat het belangrijk is dat als jij nadien vragen zou hebben die je mij niet kan stellen tijdens het interview of waar je niet aan denkt of waar je achteraf van denkt eigenlijk versta ik dat niet of waarvoor heeft die dat nu gevraagd, dan kan je die op een papiertje schrijven. Je geeft ze aan ■■■■■ en je zegt je mag dat aan Eva geven, je schrijft er je naam op zo weet ik nog van wie het komt.

G: Ja

I: Ja? Dus als er tijdens het interview vragen zijn stel ze mij maar. Ik schrijf ze op en bezorg je nadien een antwoord. Of moest jij vragen hebben mag je ze nog altijd naar mij laten komen. Ja?

G: Ok ja

I: Met deze gegevens die hier opgenomen worden, er gebeurt niets anders dan dat ik vanavond nota neem. Je bent dus de vierde leerling die ik zie vandaag, in principe de laatste vandaag. Maar ik kan mij alle dingen die gezegd worden zo niet herinneren als ik vanavond thuis kom. En daarom wordt het opgenomen zodat ik vanavond kan uitschrijven. Je moet geen schrik hebben vanavond gaat dat niet op internet staan hé. Dus alle gegevens die ik hier te weten kom worden anoniem verwerkt, zonder naam. Dus er gaat niemand weten 'ah da's [REDACTED] die dat gezegd heeft' en 'ah da's Jean die dat gezegd heeft' en 'dat is Piet die dat gezegd heeft', helemaal niet. Ca va?

G: Ja

I: Ok zeg maar wie je bent En hoe oud dat je bent Je zit ook in het tweede?

G: Neen in het eerste.

I: En je bent een meisje. En je naam is?

G: Ik heet [REDACTED]. Ik ben 14 jaar. Ik heb geen broers of zusters. Mijn ouders zijn gescheiden. Mijn mama is onlangs hertrouwd. Ik heb nu eigenlijk een stiefbroer en zo. Ik ben ook op internaat geweest; ik was daar helemaal niet graag. Dat kwam omdat mijn ma geen tijd had met haar werk, ook een stuk door mijn gedrag. Mijn ma is gestopt met werken en nu ben ik ook thuis.

I: Valt dat wat mee een stiefvader?

G: Ja, ik kom echt goed overeen met hem. Mijn stiefvader komt uit Nederland en mijn stiefbroer en stiefzuster komen regelmatig op bezoek. Ik kom met iedereen goed overeen.

I: Dit is de eerste prent. Vertel gewoon eens wat je ziet.

G: Verliefde mensen, koppels en ouders met kindjes. Mensen, vrienden, vriendschap. Mensen die dingen samendoen eigenlijk.

I: Beginnen we met vriendschap. Hoe zie je dat er vriendschap is?

G: Die mensen zitten bij elkaar en komen goed overeen.

I: Verliefden, hoe zie je dat?

G: Ze kijken naar elkaar, ze kussen, knuffelen.

I: Als jij verliefd bent, hoe doe jij dan? Waaraan zou ik zien dat je verliefd bent? We mogen er van uitgaan dat jij wel eens verliefd geweest bent.

G: Ja, ...Ik lach dan meer, ik ben blij, ik ga ook moeilijk over de persoon kunnen zwijgen.

I: Voel je dan iets speciaal als je verliefd bent?

G: Ja, dan ben ik blij dat ik om iemand geef en iemand om mij geeft.

I: Dus liefde, verliefdheid is eigenlijk ook om iemand geven.

G: Ja.

I: Zie je soms rondom jou een koppel die verliefd zijn en toch niet om elkaar geven?

G: Ja ik ken zo mensen die verliefd zijn alleen maar om één ding en elkaar verder niet zien staan.

I: Ben je al met iemand samen geweest, een lief? Nog altijd?

G: Ja., nu met iemand anders.

I: Beginnen we met de jongen waarop je nu verliefd bent? Zie je die jongen graag en wat betekent dat voor jou?

G: Dat je dingen voor elkaar over hebt. Dat je zegt dat je elkaar graag ziet, dat je elkaar verdedigt en elkaar helpt als er problemen zijn.

I: Heb je het gevoel dat dit wederzijds is?

G: Ja, toch wel.

I: Heeft hij al iets moeten doen voor jou.

G: Als ik problemen heb met mijn ma over hem en we hebben ruzie, dan praat hij met mij en kalmeert hij mij.

I: Je ziet niet alleen koppeltje knuffelen, maar hier...vertel er iets over.

G: Het zijn meestal ouders met hun kinderen.

I: Knuffel jij ook met je mama?

G: Ja, met mijn stiefvader ook, maar met mijn papa heb ik dit nooit gedaan. Ik zou het wel gewild hebben. Mijn pa en ik zijn eigenlijk zeer afstandelijk van elkaar. Het is altijd zo geweest.

I: Zou je dat graag anders zien?

G: Ja, ik zou heel graag met mijn pa overeenkomen en doen wat ik met mijn stiefpa doe en overeenkomen.

I: En een zoen geven als jullie elkaar ontmoeten?

G: Ja, op de wang.

Ik doe dat graag met mijn knuffelen. Ook mijn stiefbroer en stiefzus geef ik een knuffel.

I: Dit hier.

G: Dat is een gsm.

I: Heb je er een?

G: Ja.

I: Gebruik je hem dagelijks?

G: Ja.

I: Mag ik je vragen voor welke dingen je hem gebruikt?

G: Soms mag hij niet buiten en sms'en is dan een enig middel om contact te hebben.

I: Mag ik vragen wat je zo, naar elkaar sms't?

G: Ik hou van je, lieve berichtjes, ...

I: Heb je nog op een andere manier met hem contact?

G: Ik kan met hem niet chatten, want hij heeft geen P.C. Als hij bij zijn oma is kan hij wel buiten en dan zie ik hem. Hij heeft, door problemen thuis, al proberen zelfmoord te plegen. Zijn ouders hebben me wel al gezien – hij mag ook geen gsm hebben – nu weten ze het niet meer van ons want anders krijgt hij ruzie met zijn ouders. Mijn ouders weten het wel. Ja, want toen ik eens bij hem ben geweest, hebben ze me weggevoerd en hebben hem gezien en ze waren heel blij over hem.

I: Kun je er met je mama over praten dat je hem vaker zou willen zien.

G: Ja, daar heb ik het wel over met mijn ma en ze begrijpt dat dit ambetant is. Ik bespreek dat ook met mijn beste vriend. Hij vindt het de moeite niet, maar hij snapt niet dat ik die jongen graag zie.

I: Is hij verliefd op jou, je beste vriend?

G: Neen, die is homo. Die heeft totaal geen gevoelens voor mij en ik voor hem niet.

Er zijn alleen vriendschapsgevoelens wat blijkbaar niemand schijnt te snappen, als ik hem een zoen op de wang of een knuffel geef.

I: Naast je mama, zijn er nog andere mensen waar je terecht kan met problemen?

G: Vroeger kon ik dat bij de vriendin van mijn pa, maar die zijn nu uit elkaar. Ik heb wel nog regelmatig contact met haar, maar dat is nu anders. Ik vertrouw haar wel, maar de dingen die ik haar zeg, vertelt ze aan mijn pa weliswaar uit bezorgdheid, maar er zijn zaken waarvan ik niet wil dat mijn pa ze weet.

I: De volgende prent.

G: Ik zie oude mensen die nog altijd erg verliefd zijn.

I: Heb je daar moeite mee dat ze dat tonen?

G: Neen. Dit zijn twee meisjes. Ik vind dat geen probleem, zeker niet.

Ze zien elkaar graag.

I: Als je speciale informatie wil, waar haal je die?

G: Soms zoek ik iets op internet. Na een les over seks en onverdraaglijkheid van ziekten heb ik dat wel opgezocht op internet.

I: Zijn dat dingen die je bezighouden?

G: Ja, ik heb daar schrik voor. Na mijn eerste keer seks, wou ik me laten onderzoeken op aids, maar ik wist niet hoe dat moest. Ik heb daar schrik van en durf hem niet vragen of hij Aids heeft.

I: Wat zou je best laten gebruiken in dat geval?

G: Een condoom.

I: Je zoekt informatie op internet. Je krijgt natuurlijk alle vormen van informatie, nuttige en onverwachte.

G: Ik zoek vaak naar Soa.

I: Stel dat je een afschuwelijke site eventjes hebt bekeken. Wat doe je met die gevoelens?

G: Ik ga dat met mijn vrienden bespreken.

Ik kom met iedereen overeen, maar ik heb weinig heel goede vrienden. Vertrouwen hebben is het gevoel hebben dat wat ik vertel, niet zal verder verteld worden.

I: Dit is een stripverhaal.

*Ik wist niet dat je zo goed kon koken, Jan
Heel lekker. Bedankt voor het compliment.
Sorry, maar ik moet dringend weg. Tot later.
Hé, hoe kom ik dan thuis?
Maak je niet druk, ik breng je wel.
Laat ons eerst nog iets drinken.*

Ze denkt, maar zegt het niet luidop:

Ik wil hier niet langer blijven.

I: Verzin me eens een vervolg of een einde van dit stripverhaal.

G: Hij gaat haar verkrachten.

I: Waarom denk je?

G: Omdat hij aan haar lijf zit en zij dat niet wil. Hij doet gewoon dingen met haar dat ze niet wil.

I: Zou hij het weten dat zij het niet wil?

G: Ja.

I: Stel dat hij het niet weet. Wat zou ze kunnen zeggen?

G: Laat me met rust.

I: Moest hij dan toch verder doen, wat kan zij dan doen?

G: Hem wegduwen.

I: Zou jij dat doen?

G: Ja.

I: Stel dat hij je bedreigt.

G: Ik zou beginnen roepen. Ik zou naar de politie gaan.

I: Met wie zou je die nare ervaring bespreken?

G: Met mijn beste vriend en zeker niet met mijn ma.

I: Waarom niet met je ma?

G: Omdat ze dan overbezorgd wordt. Ze zou dan mijn gsm afnemen, ik zou niet meer op de P.C. kunnen werken, ze zou mij naar school brengen, ...

G: Allemaal foto's van koppels.

I: Choqueert je dat homo's en lesbiennes elkaar kussen?

G: Neen. Ik heb dat al van mijn beste vriend gezien. Ik nog mensen die lesbisch zien en ik heb daar totaal geen probleem mee. Zo lang als ze mij daar niet mee lastig vallen, heb ik er geen probleem mee.

I: Ben je nooit verliefd geweest op een meisje?

G: Neen.

I: Een homokoppel wil trouwen. Kan dat?

G: Ja, als die echt gelukkig zijn met elkaar, moet dat kunnen.

I: Kinderen hebben?

G: Ja.

I: Geen probleem voor het kind dat geen (bezorgde) mama heeft.

G: Neen, want beide ouders zullen bezorgd zijn voor hun kind.

I: Twee vrouwen, mogen die met elkaar trouwen?

G: Ja. Eigenlijk is het om het even.

I: Stel dat je dochter of je mama is lesbisch, wat dan?

G: Als ze daar gelukkig mee is, geen probleem.

I: En je papa met een vriend?

G: Ik zie hem liever met een vriend waarmee hij gelukkig is dan met een vrouw waarmee hij ongelukkig is.

I: Drie vrouwen: hoe zie je jezelf?

G: De middelste.

I: Je ziet jezelf half groot. En hier neem je de breedste, omdat je jezelf ziet als breed. Hoe voel je jezelf met deze lichaamsbouw?

G: Soms heb ik problemen met het feit dat ik breed ben, met mijn kleren en schoenen: ik heb een grote maat.

I: Dit is de voorkant en dit de achterkant. Zou je kunnen zeggen, er zijn bepaalde lichaamsdelen waarvan je echt tevreden bent.

G: Mijn ogen, mijn haar.

I: Zijn er lichaamsdelen die je anders zou willen?

G: Mijn benen.

I: Zijn er bepaalde lichaamsdelen waaraan niemand mag komen?

G: Mijn borsten en mijn ding (vagina), daar mag niemand buiten mijn lief en mezelf aankomen.

Niet direct, pas na een tijd, waarna ik zeker ben dat ik hem kan vertrouwen en ik weet dat het niet alleen daarom is. De manier waarop is zeker niet bruto.

I: Kan je hierover iets vertellen?

G: Het is een meisje dat zich aan het aankleden is. Ze heeft een rommelige kast. Ze kan zich ook aan het uitkleden zijn om te douchen. Daarna aankleden en verzorgen.

I: Doe je dat ook graag?

G: Ja, maar ik schmink me wel niet.

I: Zijn er andere dingen die je doet om mooi te zijn?

G: Mijn haar kammen. Deodorant zeker. Altijd en zeker als ik L.O. gedaan heb.

G: Nee, ...

I: Je zegt nee, waarom? Wat zie je?

G: Een meisje met haar hand tussen haar benen en daar aan het vingeren is. Het is de normaalste zaak van de wereld, maar ik doe het niet.

I: Zijn dat dingen waarover je praat. Zou je het zeggen moest je het doen?

G: Ja. Moest ik het doen zou ik het ook tegen mijn lief zeggen.

I: Stel dat je bepaalde ervaringen hebt en je wil daar informatie over. Bij wie kan je terecht?

G: Op het internet, niet naar de bibliotheek, bij mama of bij papa. Ook niet bij een leerkracht of een dokter.

G: De vuilzakken. Twee vrouwen die de vuilzakken buiten zetten, een man die aan het koken is, twee mannen die aan het afwassen zijn. Meestal kookt mijn stiefvader ook wel omdat hij dat graag doet. Afwassen doen mijn nonkel en mijn stiefpa soms. Meestal zet mijn ma de vuilzakken buiten of mijn stiefvader, als hij daar is. Het is ok als een vrouw dat doet.

I: Als je later gaat samenwonen of getrouwd zal zijn, denk je dan welke taken jij en je man zullen vervullen?

G: Het doet er niet toe, zoals koken dat kan zowel een man als een vrouw. Meer specifieke taken zijn voor de man bvb metsen.

G: Ik heb die foto al gezien.

I: Hoe zie je jezelf? Je neemt de meest volwassen tekening. Heb je het gevoel dat je lichaam al volledig ontwikkeld is en er uitziet als een volwassen vrouw?

G: Ja.

I: Hoe heb je dat ervaren, toch serieuze veranderingen te hebben ondergaan?

G: Bij mij is dat serieus beginnen veranderen sinds ik ongesteld ben geworden.

Dit was op mijn 12'de.

I: Heb je last van je lichaam, het feit dat je volwassen bent?

G: Je hebt meer werk met het scheren van oksel- en schaamharen.

I: Wist je op voorhand dat je ongesteld ging worden?

G: Ja. Ik was toen alleen thuis en ik dacht dat ik aan het dood gaan was. Ik moest naar de winkel om maandverband. Ongesteld zijnde kan je daarna in verwachting geraken.

I: Wat zijn dat?

G: De pil en het condoom.

I: Wat weet je over de pil, waarvoor kan je dat gebruiken?

G: Een lichte pil, kan je maandstonden regelen; een zwaardere pil is een anticonceptiemiddel.

I: Het condoom.

G: Dat moeten de mannen over de penis doen als ze veilige seks willen hebben.

I: Wat wil dat zeggen?

G: Dat het meisje niet zwanger kan geraken en er geen risico op aids is. Het kan ook dat het meisje aids heeft, ... en de man dan beschermd is.

I: Stel dat je bij een eerste seksueel contact je een condoom bij hebt, zou je boven halen?

G: Ja, maar hij heeft er ook altijd bij.

I: Hebben jullie al seksueel contact gehad met elkaar?

G: Neen.

I: Hebben jullie dat al besproken?

G: We zouden samen de stap zette als we elkaar meer zouden zien.

I: Hoe praten jullie daar dan over?

G: Als we elkaar zagen vroeg hij mij of ik er klaar voor was en dat we anders nog wat zouden wachten. Hij is daar al klaar voor, maar ik was daar nog niet klaar voor. Hij is één jaar ouder dan ik. Hij is 15.

I: Zijn dat ook zaken die je bespreekt met vrienden, mama, ...?

G: Met mijn beste vriend. Met mijn ma praat ik er niet over dat ik er klaar voor ben, want zij vindt dat ik er klaar voor moet zijn vanaf mijn 18.

I: Waarom vindt je mama dat?

G: Omdat ze zeker wil zijn dat er met mij niets gebeurt en dat ik veilig vrij en dat ik er geen spijt van heb.

G: ... Mensen die naar zichzelf staan te kijken.

I: Gebeurt het dat je naar je eigen kijkt?

G: In de spiegel, ja.

I: Bekijk je je lichaam soms in de spiegel?

G: Soms wel.

I: Wat denk je dan zo? Ben je dan tevreden?

G: Mmm ja.

I: Heb je dit soms al uitgeprobeerd? Jezelf zo al gezien? Vind je dat vies?

G: Ja. 't Is een rare tekening, hé? Het is omdat een meisje zichzelf niet kan zien. Een jongen kan gemakkelijk naar zijn penis kijken. Wij kunnen dat zo niet, we zien een heel deel niet.

I: Heb je dat ooit geleerd hoe dat eruit ziet en hoe dat allemaal heet?

G: In de lessen biologie wel.

I: Buiten het feit dat borsten en schaamhaar veranderen, zijn er nog dingen die veranderd zijn?

G: Ik heb puisten gekregen.

I: Vind je dat lastig?

G: Ja.

I: Doe je daar iets aan?

G: Ja, ik heb onlangs daarvoor lotion gekregen waar mee ik me elke ochtend en avond moet insmeren.

I: Ik weet niet of het nog echt nodig is. Rol er eens mee. We zien dan wel wat er bovenaan ligt.

G: Die mensen zijn aan het zoenen.

I: Welke soort zoen zou dat zijn?

G: Aan het tongen, tongzoenen.

I: Heb je dat al gedaan?

G: Ja.

I: En, hoe voelt dat?

G: Dat is wel leuk.

I: Wat vind je er leuk aan?

G: In het begin is dat wel raar, maar na een tijdje is dat wel leuk.

I: Is het lang geleden dat je voor de eerste keer getongzoend hebt?

G: De eerste keer was een jaar of 2, 3 geleden.

I: Zijn er nog dingen waarvan je echt kan genieten? Lichamelijk.

G: Ja, als ik de 2'de keer bij mijn lief was, zaten we samen dicht bij elkaar in de zetel en dat vond ik heel leuk.

I: Heb je graag dat hij je aanraakt.

G: Ja, maar niet alles in een keer.

I: Waarom heb je dat graag: omdat je er van geniet of omdat hij het graag heeft of omdat hij je graag ziet.

G: Ik geniet er zelf van, maar het is ook omdat hij me graag ziet.

I: Mag hij ook aan je vagina komen. Is het iets waarvan je kan genieten of heb je daar eerder schrik van.

G: Ik geniet ervan, maar ik heb ook schrik, als hij dan te ver wil gaan, ...Ik wil geen dingen doen waar ik later spijt van heb.

I: Kan je hem dat zeggen?

G: Ja, hij respecteert dat.

I: Ik moet U heel erg bedanken. Er was heel, heel veel informatie die ik zeker niet aan de grote klok zal hangen. Ben je niet te moe? Was het niet te moeilijk?

G: Neen.

I: Waren de vragen niet te lastig? Wat was er lastig?

G: Bij die prenten, uitleg geven bij knuffelen, ...

I: Had je iets verwacht.

G: Ja, van de andere klassen hebben ze gezegd dat ze vragen: heb je seks gehad, wat doe je, ...

I: Maar dat heb ik je toch gevraagd?

G: Ja, maar veel subtieler. Niet van: heb je al seks gehad en hoeveel keer enz...Dan zou ik toch niet veel gezegd hebben.